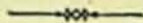

H. II. 2166

A

SZENTANTALFAI EV. REF. EGYHÁZ
TÖRTÉNETE.

IRTA

THÚRY ETELE

VÁMOSI EV. REF. LEIKÉSZ.

MAGYARORSZÁG
EZREDÉVES FENNÁLLÁSÁNAK EMLÉKÜNNEPE

ALKALMÁBÓL KIADTA
AZ EGYHÁZ PRESBYTÉRIUMA

PÁPÁN, 1896.

AZ EV. REF. FÖTANODA BETŰIVEL NY. KIS TIVADAR.

Valahányszor egy-egy elsárgult régi feljegyzésre találok, melyből ref. egyházunk multjára vonatkozólag valamit tanulhatok, mindig felujulnak lelkemben Cato örökre igaz szavai: „örizzük, tartsuk fen emlékeinket, gyűjtsük össze töredékeinket, nehogy végleg elveszenek: azok, s ez által is üresebb legyen a mult, szegényebb a jelen és kétesebb a jövő.“ A mi egyházaink történetére vonatkozó emlékeknek legnagyobb részét megemésztette az idők vaskeze; a mi meg van, azt legalább mentsük meg az enyészettől, míg olvashatók a penészes levelek. Ebből a szempontból közlöm a szentalfai ref. egyházra vonatkozó tanúhallgatási jegyzőkönyveket.

Ezen egyházunk 1659. évben anyaegyház volt; egy végrendeleten olvasom *Vépi János* szentantalfai ref. lelkész nevét, de az ezután következő időkben, a helység lakosai, legnagyobb részben a kurucz háboru félelmei miatt, bátorságosabb helyekre vonultak, s így elnéptelenedvén, a szomszéd csicsói anyaegyházhoz tartoztak. Birtokosai köznemesek levén, minden áron azon igyekeztek, hogy lelkészük és tanítójuk lehessen, mint volt a régi időkben. Folyamodványaikban, melyeket vallásuk szabad gyakorlata megnyerhetésért Mária Terézia és II. József uralkodókhoz beadtak, mindig hivatkoztak XVII. századi anyaegyházi jellegükre, jöllehet az 1759. évi tanúhallgatási jegyzőkönyvekkel ezt bizonyítani nagyon nehéz. Hogyan is emlékezhettek volna a kihallgatott tanuk vissza százesztendei időre, mikor ez alatt az egész Szentantalfalu majdnem teljesen lakosok nélkül maradt. De azon tény, hogy a prédikátornak földje, rétje, sző-

lőföldje az 1750-es években is megvolt, mindenesetre bizonyít a rendezett viszonyu egyház mellett.

Nem lehet czélom minden áron az antalfai egyház régiségét bizonyítani, de nem hallgathatom el azt, a mit erre nézve találtam. Az említett adaton kívül előttem van „Domján Péter és Vörös István meghagyott özvegyének Pálfi Katalinnak“ azon záloglevele, mely 1659. október 19-én kelt, s a melyben „zálogba adja Szentantalfaluban levő jószágát, ugymint házhelyét, a hozzátartozó rétekekkel, szántóföldekkel, szőlőhegyvámokkal együtt egyan itt Szentantalfaluban lakozó Szalai Jakabnak 80 forintért, némi nemű szükségért 6 esztendeig. Voltanak jelen ez levél iratásban ilyen becsületes személyek, ugymint az helségnek (igy) lelki tanítója Vépi János, Sólom Benedek, Kis Jósá, Pálfi Jakab, Pálfi András. Bizonyos tehát, hogy Szentantalfán 1659-ben anyaegyház volt, de ezen kívül a régi anyakönyv egy 1646-diki végrendeleten szintén a prédikátor létezését akarja bizonyítani, noha nevét a régiség miatt arról leolvasni nem tudják. Ez a két évszám 1646 és 1659, mindenesetre jelezheti a szentantalfai ref. egyház az időbeli létezését, de nagyon különösnek tartom, hogy az 1721. évi általános tanuhalgatás alkalmával róla semmi szó sincs a jegyzőkönyvben, noha a 9-dik tanu *Dobosi Péter* antalfai lakos s hely. hitv. vallásu volt.

A veszprémi egyházmegye levéltárában van 1808. máj. 16-ról keltezett feljegyzés a szentantalfai egyházzól, melyben az akkori lelkész Somody Péter az ur asztalához tartozó szent edények között felsorolt kettőt: „vagyon egy kis fedeles kék cserép korsó, mely készült 1687-ben, és egy kék cserép kánna ezen számmal 1691,“ mindegyik jelzi az egyház létezését. Talán már ekkor a szomszéd Csicsó és Jakabfával együtt tartottak lelkészt, melyet ezen három helynek egymáshoz való közelsége s a prédikátorok kevés száma is okadatolna, ha reá az 1674. évi pozsonyi rendkívüli törvényszékre megidézet-

tek névsorából biztosabb következtetést nem merithetnénk. A hiteles jegyzőkönyv szerint zalavármegyei csicsói lelkész *Szentgyörgyi János* megvult idézve ¹⁾. Antalfáról ebben semmi nyom, ez azonban nem zárja ki azt, hogy ekkor lelkésze nem lehetett volna, s csak azért hoztam fel, mert később is ezt látjuk, s a valószínűség véleményem mellett van. Az 1708. évi pápai zsinaton, melyen Hodosi Sámuel püspökké választották, jelen volt a csicsói lelkész *Szentpéteri Pál*, ²⁾ míg Antalfáról semmi nyom sincs. Mindezek arra mutatnak, hogy a lelkész egyszer Csicsóban, másszor Antalfán lakott, de mind-egyik esetben mindkét helyen szolgált s mikor a lelkész Csicsóban lakott, Antalfán ekkor lévita volt és megfordítva.

Az antalfai lelkészek azon névsorai, melyek az egyház és egyházmegye levéltárában reánk maradtak, 1703-tól kezdve megszűnés nélkül igyekeznek bizonyítani azoknak létezését, de neveiken kívül magáról az egyház dolgairól semmi hiteles adatunk nincsen; csak a későbbiek beszélnek róla. Ugy van az egyházak sorsa is, mint a népeké. A békességnek, virágzásnak idejét nem jegyzi fel, csak a dúló harczok vérontó csatáit, az ádáz küzdelmek vértfagylaló jeleneteit örökíti meg, tanulságul a következő nemzedéknek, óvaintó jelül minden közjóra törekvőnek.

I.

A szentantalfai reform. egyház viszonyai, küzdelmei a létért. Tanuhallgatások, Gondol Zsigmond lelkész elűzése 1768. márcz. 9.

Azon időszak az, melylyel a szentantalfai ref. egyház történetének tárgyalását elkezdhethjük, nagyon reménytelen, sőt aggodalomteljes korszakot képez magyar protestáns egyházunk életében. Az utolsó békekötés, az

¹⁾ Sárospataki Füzetek 1863. évf. 668. lap.

²⁾ Tóth Ferencz: Tula dunai püspökök élete. Győr. 1808. 148 l.

1711 évi *szathmári*, biztosítja ugyan a szabad vallásgyakorlatot, de ez csak írott malaszt maradt. Mikor Rákóczy hajdúi a szabadságért vívott harcok után jobb időket várva félre vonultak, mikor a kath. főpapság látta, hogy hazánk igazainak megvédéséért nem támad többé mentő kar: egész erővel hozzá látott protestáns egyházunk végmegsemmisítéséhez. Kivitték azért az 1714—15 évi országgyűlésen, hogy mindazon országos törvények, melyek a protestánsok vallásszabadságát biztosítják, *csak királyi kegyelemből erősítettnek még meg*. A mi egyházunknak létezését, mely békekötéseken, országos törvényeken nyugodott, a változó és ingatag királyi kegyelemre szorították s bizva a mindenkori királyokra gyakorolt nagy befolyásukban: elkezdték az üldözésnek, egyházunk elpusztításának munkáját.

Fájdalom! Antalfán nem a klérus, hanem a testvér, az ágostai hitvallásuak kezdték el a foglalást, s az ebből következő küzdelem a régi ellenség kezére hatalmasan dolgozott, hogy beteljesedjék rajtuk a példabeszéd igazsága: két czivakodó fél láttára egy harmadik örül. Egész 1751-ig megvoltak egymással szép békességben és egyetértéssel az antalfai református és ágostai hitvallásu lakosok, de ez utóbbiak akkor tanítót vittek maguk közzé, s hogy fizetését előállithassák, elfoglalták a reformátusok földjét rétjét, kik ezt azonnal bejelentették Dóczy Ferencz főbírónak a következő levélben:

„Dicsértessék a Jézus Krisztus! A menynek, földnek, tengernek és azokban lévő minden állatoknak teremtményétől és minden szentek urától, Istenétől, minden lelki és testi kívánt jókat kívánunk nemzetes és nemes, vitézlő főbíró urunknak hozzátartozó szerelmesivel együtt. Nemes és nemzetes vitézlő főbíró urunk, mi szegény alább megírt helvét hitvalláson levő személyek, alázatosan és bizodalmasan folyamodunk a kegyelmed nemes és nemzetes vitézlő személye eleiben és alázatosan leborulunk a kegyelmed lábainál, mint Istentől, Ő Fel-

ségétől rendeltetett szegényeknek, gazdagoknak, boldogoknak és boldogtalanoknak ügyüket, bajukat, eligazító, Isten képét viselő kegyes magistratusának. Jelentjük galibás állapotunkat és kérjük alázatosan uraságotat, mint Tekintetes urunkat, ne sajnálja kegyelmed ezen hallatlan esetünket megvizsgálni, Istenesen megítélni. — Mivel a Tekintetes nemes Zala vármegyének érdemes előljáró tisztjei jól emlékezhetnek róla és minden körül való tartománybéli régi idejű emberek sem emlékeznek arról, hogy Szentantalfán ágostai hitvallásu tanító lett volna, hanem eleitől fogva helvét hitvalláson levő ekklezsia volt. Mostan már mesterjeküt behozták és nem a maguk jószágából, hanem a miénkből akarják tartani. A mi kevés szántóföldek voltak, csak kicsinyek, hatalmasul néki megszántották egyiket, kis darab réteket most 8-dik julii hatalmasul lekaszálták a jámborok, már nem tudjuk, ha a nemes vármegye tanácsából cselekedték-e? avagy mások tanácsából, holott ő kegyelmőknek itten soba ekklezsiájuk nem volt, most már ily hatalmaságot cselekesznek ok nélkül. Az örökösök pedig igen nehezen engedik az országban másoknak az ő ösöktől maradott örökségeket ok nélkül, holott mikor ez világon minden nemzetek, ha várost, falut szállottanak meg, elsőben is a templom helyet és a parochiális ház helyet mérték s mérik ki, azután szántóföldet és réteket, és úgy osztják fel a községnek lakó helyeket. Ők is a jámborok megcsinálták a házat, adjon kiki a magáéból neki, a más örök jószágát ne huzza vonja erőszakos hatalommal; ez pedig ország élő törvénye ellen vagyon. Vagynak pedig lutrána ekklezsiák, a hol laknak kálvinista emberek, de azért taritót nem vittek be és az ekklezsia javait nem vonhatják el, mert nincs jussuk hozzá, őket nem illeti, így volna itt is. Példa Kővágó-Eörs, Kapolcs, Mencshely, Dörgicse s többek, mind laknak azokban a helyekben reformátusok, de nem inditnak ilyen helytelen zenebonát, mert nem lehet az

örököszt kifosztani az ő igaz jószágából és őket nem is illeti. Ezeknek utána Isten éltesse nemes és nemzeti főbíró urunkat kívánatos jó egészségben és hosszú életben, szívesen kívánjuk. Kelt Szentantalfán 1751. július 15. Nemes nemzeti főbíró urunknak alázatos hivei Szentantalfai helvét hitvallásnak közönségesen: Pálfi János, Pálfi György, Szarka Péter, Horváth György, Kazi György, Varga György és többek.“

A főbíró már harmadnapra bölcs végzést hozott: „A mi ezen dolgot illeti, a mely vallás ennek előtte ezen ekklesiának folytonos gyakorlásában volt, ennek utána is, mind addig, valameddig ez a Tettes nemes vármegye előtt vagy törvényes uttal meg nem határozatik, maradjon; annyival is inkább, hogy azokból a katholika hiten levők nem részesültek, sőt a jó egyeség és csendes rendnek megtartása továbbra is ajánltatik, hogy netalántán abból nagyobb tűz támadhatna, s nemes uraimék magokat mind személyükben, mind jószágukban károsítsák. Akinek mi jogtalansága vagyon: vagyon kinek kinek törvényes bírója. Ez pedig a Tttes magistratus. Kisfalud 1751. július 18. Dóczy Ferencz főbíró.“

Ez az egymásközt való izetlenkedés nem szűnt meg, pedig tanulhattak volna a szemük előtt történt szomorú példákból. Bíró Márton veszprémi püspök elkezdte már ekkor a protestánsok üldözését. Litér, Csopak 1751-ben megfosztatott szabad vallás gyakorlatától s az a Bíró Márton, aki 1749-ben a veszprémi egyházmegye esperesét Deáki István felső-örsi lelkészt elűzte, a templomot elfoglalta, aki híressé tette magát a magyarházában a protestánsokon elkövetett dühöngéseivel: sorra vette egyházainkat és templomaikat, ha felszólítására át nem adták, erőszakkal elfoglalta. Az Antalfa mellett levő Csicsó határának egy része a veszprémi rkath. püspöké volt, jöllehet lakosai között sok köznemes volt. Mikor Bíró Márton ezekre is kivetette a há-

lót, s templomukat elakarta foglalni, egyező akarattal ellene mondtak ezen erőszaknak, a következő levelükben: „Anno 1753. 17 és 19. marcii. A midőn inhibeáltattunk Tisztelendő Tekintetes deputatus urak és kegyelmes urunk Ő Excellentiája N. és vitélő Tiszturaink által a templomunk kulcsának assignálására, mi nem egy vagy két három ember akarattyával, hanem közönséges akarattól az elsőtől fogva az utolsóig, a kincsintől fogva a nagyobbikig egyenlő megegyezett akarattal valamint akkor szóval, úgy most levelünk által is azon feletünk vagyon, hogy addig semmiképen nem assignáljuk, hanem tartjuk magunkat a Felséges udvar kegyelmes resolutiójához, melynek valóságos ereje mind nagyságtok, mind kegyelmetek előtt nyilván vagyon Signatum Csicsó anno ut supra 26. martii: Eöregb bíró nemes Sebestyén Ferencz, esküttek ns. Nyirő János, ns. Somody Mihály, ns. Balogh István, ns. Somody András, ns. Sebestyén György, ns. Szalay Mihály, ns. Somody János, Tóth Márton, Király Márton, ns. Szalay Mihály, ns. Cseh István.“ De nem sokra mentek tiltakozásukkal, mert mint a veszprémi egyházmegye levéltárában levő 1775. évi összeírásból olvastam, „a csicsói helv. hitvallásuaknak ember emlékezetét meghaladó időktől fogva volt szabad vallásgyakorlata ez előtt körülbelül 20 esztendőkkkel úgy semmisítetett meg, hogy az akkori veszprémi püspök ur Biró Márton, mivel a templomot a helv. confession levők oda nem engedték, a lakosokon, mint árendásokon kiadott, házaikat, irtásaikat megbecsültetvén, árukat megadta, ott meg nem tartotta, elkelt azért szegényeknek oszlani, és a templomot ott kellett hagyni.“

Az a jelenet az antalfaiak szeme előtt folyt le. A csicsói nemesek nagyobb része Antalfára vonult ekkor, melynek határában előbb is voltak birtokaik, s mivel itt mindegyik hitfelekezet magáénak tartotta az egyháziak részére irtogatott földet, s a főbíró 1751. évi rendeletére az ág. hitvallásuak az elfoglalt jószágokat nem ad-

ták vissza, Zalavármegye törvényhatóságánál kérték ügyük megvizsgálását és elintézését. Ennek teljesítésére a vármegye alispánja maga szállt ki Antalfára, s barátságosan megosztottatta a közös javakon a három hitfelekezet tagjait, mely osztálylevélnek teljes közlését itt azért vettem fel, mert később, mikor ismét újabb foglalások történtek, mindig erre hivatkoznak, s evvel védik igazaikat. „Anno 1753. die 18-a junii. A Tekintetes ur Nagy Mihály ur, mint ezen Tettes nemes Zalavármegyének ordinárius viceispánja, ugyanazon vármegyében levő szentantalfai helységben egy kis terminusnak alkalmatosságával, feljebb megirt időben jelen levén, és akkor a szentantalfai három valláson levő emberek között való nagyobb s több pör-patvarnak eltávoztatásáért imponálta és kommittalta a Tettes ur viceispán ur két vármegye esküttjeinek n. Varga Lőrincz urnak és Büky Pál urnak, hogy feljebb is megirt szentantalfai helységben lakozó három vallásuak között, ugymint pápisták, lutheránusok és kálvinisták között, kinek-kinek az ő religióján való ekkleziát concernalo parochialis jószágbeli juss és portio iránt intézkedést és osztályt tennének; de mivel feljebb meguevezett eskütt ur jelenü lételek nélkül is barátságosan, atyafiságosan és egyező akarattal a három részre esendő osztály meglett, és közönségesen kimenvén magunk között felosztottuk következendöképen:

1-mo. Pápistáknak házhely esett T. viceispán urnak dispositiója szerint Süle Márton szomszédságában levő pusztá hely. A lutheránusoknak pedig Kazi György háza mellett napkeletrül levő pusztá hely és a kálvinistáknak azon ház hely, melyen mostanság magok prédikátorjok lakik.

2-do. A szántóföldekből: a pápistáknak jutott a szigetben egy hold föld, melynek szomszédja felszélről Süle Márton, második hold föld agyaglik alatt, melynek szomszédja napuyugatrul Pálffy familia földje;

harmadik hold föld a tarló szőlőben, melynek szomszédja napnyugatról Buda István. Lutheránusoknak pedig a tarló szőlőben egy hold, melynek szomszédja napnyugat felől Borosok földje, másik hold a mákréte mellett napkeletről; és a kálvinistáknak a szőlőhelyben egy hold, melynek szomszédja felszéről a Jankó familia földje, másik hold a Bánfán, melynek szomszédja napkeletről a Nagy János rétje, harmadik hold föld a tarló szőlőben, melynek napkeleti szomszédja Vidosa Tamás földje.

3-o. Rétekből, a pápistáknak a nagy réten egy rét; melynek alszéről való szomszédja Nagy János rétje; második jutott a Lipóton, melynek szomszédja alszéről Tsökkör Mihály, harmadik a Cser kután levő rétnak harmad része felszéről. Lutheránusoknak pedig jutott a Csuk réten való rét, melynek napnyugati szomszédja Sólyom familia rétje, második a Cser kután való rétnak középső harmadrésze; és a kálomistáknak Damukosban levő rét, melynek felszéről való szomszédja Szarka Péter, második a korpás hidjánál, melynek alszéről való szomszédja Somogyi familia rétje, harmadik a Cser kután való rétnak alsó harmad része.

4-to. A szőlőkből: pápistáknak jutott a mocsári nemes hegyen egy fertály parrag szőlő, melynek szomszédja alszéről Szarka familia szőleje; lutheránusoknak egy fertály parrag szőlő ugyan mocsári nemes hegyen, melynek napnyugatfelül való szomszédja Kovács János szőleje. Ugyanazon helyen a kálvinistáknak is egy fertály parrag, melynek alszéről való szomszédja Szalay Miklós.

Ezen kívül pedig a harang megbecsültetett harmincz rhénes forintokra, azaz 30 rhénfor., de úgy mindazonáltal, hogy míg egyik fél a másikat ki nem fizeti, mind a három részre egyaránt usuáltassék. A ház is hasonlóképpen, mivel közönséges erővel építettetett, melyben is mostanság a kálvinista prédikátor lakik, harmincz

azaz 30 forintokra becsültetett, úgy hogy a mely rész birui akarja, az építők mindenkör kifizettessenek és meg, elégittessenek. Nem különben egy kis oratorium is öt azaz 5 forintokra, a mely is közönséges erőből épült, ebből is fizesse ki azon fél, a mely birni akarja, az építőket.

Mindezeknek szentül és örökösen való megállására mi mind a háromféle feljebb megnevezett valláson levők kezét adván egymásnak 100 forint vinculum alatt, saját nevünk subscriptiojával és usualis nemes helységünk pecsétjével erősítjük és obligáljuk magunkat. Actum Szentantalfalvae Anno, die, quibus supra. (Pecsét). Páristák részéről: nemes Süle Márton eskütt, Farkas Zsidmond eskütt, Kovács János etc. Lutheránusok közül: ns. Nagy János törvény bíró, Dobosi Miklós eskütt, ns. Sólyom István eskütt, etc. etc. Kálvinisták közül: nemes Pálffy György eskütt, nemes Pálffy János eskütt, Horváth György etc. etc."

Maguk között elegendő ereje volt ezen szerződésnek, mindegyik hitfelekezet tagjai megtartották azt. S mily felséges példája ez a keresztyéni türelemnek, mely ha kívülről nem izgattatott, békességben meg volt a más hitnézetten levőkkel, sőt egy közös imaházban végezte, bizonyára egymást felváltva, istenitisztelejét. — Azon oratorium, melyről a szerződésben szó van 1729 körül épült fából, mely az idők viszontagságai folytán megavult, s szüknek is bizonyult, mivel a szomszéd csi-csói, jakabfai, zánkai reformátusok — templomaik elvértetvén — szintén ide jártak isteni tiszteletre. Abban az időben nem ment olyan könnyen a templom renoválás. A hitbuzgóság meg volt mindenütt, ez összehordott minden szükséges anyagot, de a helytartótanács, „az eretnekek pörölye“ gondoskodott arról, hogy a protestánsok templomai lehetőleg mindenütt romba dőljenek, mert azoknak megjavítására nehezen adott engedélyt, mert azon érvényben levő rendelet, mely meg-

hagyta, hogy ha a vallás dolgában változtatást akarnak kivinni: az iránt előbb, okaik előadásával a királyhoz folyamodjanak és annak határozatát bevárják, minden legcsekélyebb javítás alkalmával jó ürügyül szolgált a beavatkozásra. Mivel ezen rendelet, különösen olyan helyekre vonatkozott, melynek lakosai jobbágyok voltak, az Antalfán lakó nemesek ezt magukra nézve kötelezőnek nem ismerték s a nélkül, hogy az 1753-diki szerződést megsértették volna, 1759-ben egy imádságházat készítettek fából, a felső hatóság engedélye nélkül. Rosszul tették, hogy így cselekedtek, s volt reá elég okuk, hogy nemesi jogaikba vetett bizodalomuk következményeiért keserűen meglakoljanak.

A vármegyén a templom renoválását kérték, melyre engedélyt is nyertek, hogy előbbi anyagokhoz hasonló-ból kijavíthatják, ám ezek fundamentumból ujat építettek s ez lett rájuk nézve a baj főforrása, mert volt ürügy arra, hogy beléjük kössenek.

Zala vármegye törvényhatósága 1759. június 17-éről kelt végzésében hivatkozva arra, hogy engedélyét az antalfaiak túllépték, feljelentette az ügyet a helytartó tanácsnak, s mellékelte ehhez Dóczy Antal főbirónak és Dóczy László megyei eskütnök külön-külön kiadott azon bizonyítványát, melyben ezek tanusítják, hogy midőn Antalfára kiszálltak a kálvinisták által újonnan épített oratorium szemlélésére, már akkorra nagyobb részt fel is építették, de az ott lakó kálvinista személyeket, nevezetesen nemes Somogyi Jánost, Ferenczet, Mihályt, nemes Pálffy Györgyöt és több jelen levő kálvinista lakosokat megintették, hogy a nemes vármegye határozata ellen és engedélyén tul az építésben ne menjenek, melyre közönségesen azt felelték, hogy ő nekik a Tettes nemes vármegye megengedte, hogy az előbbeni oratoriumuknak helyére fából újonnan építhessenek s ezért félbe nem hagyják: melyre a válasz a helytartótanáctól július 12-iki kellettel csakhamar megjött.

Szokás szerint a helytartó tanács törvény magyarázással indokolta rendelelét, s kereste az antalfai régi templom jogi természetét, s ha már rövid idő alatt teljesen új templomot építettek: vizsgálatot rendelt el arra nézve, vajjon azon templom maradványain, melyre a reformátusok újat építettek, 1681. előtt nem katolikus templom állott-e, hányan vannak külön-külön mindegyik hitfelekezetbeliek, mióta van ott nyilvános istentisztelet, s ki azon helységnek földes ura? Zala vármegye már július 22-én kiküldi vizsgálat tartásra Árvay József tiszti ügyészt, Bogyay Pál tábla bírót, oly utasítással, hogy a veszprémi püspökség által kinevezendő plebánussal, a járási főbíróval és két megyei esküttel Antalfára menjenek s ezen ügyben tanuhallgatásokat eszközöljenek. Ezen bizottság 1759. aug. 9-én szállt ki Antalfára, s vizsgálatát a következő kérdésekre terjesztette ki:

Először. Tudja-e, s tapasztalta-e a tanu, szentantalfai helységben T. nemes Zala vármegyében, volt-e ez előtt a helyét hitvalláson levőknek oratoriumjuk s imádság házuk? s ha volt, hol, mekkora, minémü materialékból, mikor, kik által, ki engedelmével és minémü költséggel volt építve, és már utoljára minémü statusban, állapotban, a mostanit oda-e, vagy máshová, fuudamentombul-e és nagyobbra-e vagy nem, mikor, minémü materialékból és hogyan, ki engedelméből, vagy ingerléséből, minémü költséggel és segítséggel és kik építették, és az előbbi épületekből hagytak-e meg valamit, mit, hogyan?

Másodszor. Mikor, ki engedelmével kezdődött azon vallásnak Szent-Antalfán publicum exercitiuma és nyilvánvaló gyakorlása; volt-e 1681. esztendőben, és mindjárt először ott lakó predikátor által-e, vagy a nélkül, és mindjárt helybe hozattatott-e a prédikátor; és mi néven neveztetett, vagy pedig csak más honnan járt oda?

Harmadszor. Szentantalfán hány pápista, kálvinista,

vagy lutheránus vagyon, és mennyire lehet oda valamely más helység, a hol a kálvinistáknak nyilvános választágyakorlatuk vagyon?

Negyedszer. Szentantalfának ki a földes ura? nevezet és rend szerént mind azokról tegyen vallást a tanu.

Első tanu, nemes Süle Márton, antalfai lakos, kátholikus, körülbelül 89 éves, letett hite után vallja az első kérdésre. Ezen tanu Szent-Békállán, Szent-Antalfához két órányira fekvő helységben születettvén e világra és eleinek is jussát tartván Szentantalfához, úgy jött onnan ide lakni és már itt lakása idejének 30 esztendeje lévén, azért valóságos tudományából és tapasztalásából vallja, hogy idejövetelének idején a kálvinistáknak semmi oratoriumjuk nem volt, hanem az után mint egy két vagy másfél esztendővel, következőképen ezelőtt mintegy 28—29 esztendővel, egyenlő költséggel és fáradsággal építették a kálvinisták és ezeknél akkor nagyobb számban levő pápisták és ezeknél számosabb lutheránusok, egészen fából és a régi pápista templomhoz, melynek fala az oratoriumnak északi dereka helyett szolgált ragasztva, kivevén, hogy egyik szegletinél mintegy két s harmadfél arasznyi kőfalat is építettek, engedelmet pedig senkitül nem kértek, hanem tulajdon indulatjukból, mint ide való comportionatusok ugyanazon a helyen, hol a mostani oratorium fekszik, de annál kisebbre építették, mely előbbi oratorium melyet az idén elhántak, jóllehet rozszant volt, de mégis egy kevés igazítás mellett két-három esztendeig elszolgálhatott volna. Vallja azt is, tudományából a mai oculata és megmerés szerint is, hogy a réginek helyére ugyan, de egészen fundamentumból, ujonnan, fából és valamivel nagyobbra ugyan az idén tulajdon indulatjokból építettek a külső kálvinistáknak, tudniillik tagyoniaknak, zánkaiaknak, jakabfaiaknak, és szentgáliaknak segítségével az ide való kálvinisták; az előbbi oratoriumból nem is hagytak meg, hanem a régi pápista temp-

lomnak köfalát, melyhez újra hozzá ragasztották ugyan a régi cemetium kerítettén, de ezen köfalat is félölel magasabbra építették ugyan kövel a szelemennek és földének tartására. A *másodikkra*. Minthogy emlékezetére a tanunak szentantalfai helységet csak a Kurucz-világ után kezdték szállani, az előtt pusztá, és csak három ház levén rajta, egyikben pópista Janka János, másikkban kálvinista Pálffy Jakab, harmadikkban Súlyom Gergey lutheránus emberek laktak, azért exercitiumjok akkor nem volt, következésképen hogy 1681. évben a kálvinistáknak itten nyilvánvaló vallásgyakorlatuk lett volna, sem tudományából, sem pedig hallomásból vallást nem tehet, hanem azt jól tudja, hogy ezen tanunak Szentantalfára lett jövedelekor a kálvinistáknak predikátorjuk nem volt, hanem a csicsói¹⁾ predikátor szolgált ide és minekutánna az első punctumban leirt oratoriumot felépítették, csak az előtt hoztak predikátort, mint egy esztendővel ugyan Almásrúl, a Vértés alul *Rádóczi Péter*

1) A régi csicsói ref. egyházzról hadd álljon itt a következő általomlevél: „Én székesi gróf Bercsény Miklós, nemes Ungh vármegyének főispánja, Méltóságos felsővadász Rákóczy Ferencz választott erdélyi fejedelem és a Magyar haza szabadságáért összeszövetkezett nemes Magyarország minden hadainak főgenerálisa. Adom tudtára mindeneknek, a kiknek illik, ez levelemnek rendiben, hogy nemes Zala vármegyében levő Csicsó nevű falunak lakosai, említett Méltóságos fejedelem és a conföderált nemes Magyarhaza hűségére hajolván, személyekben, ingó és ingatlan, belső és külső s akármely néven nevezendő javakkal és jószágokkal ezen levelemnek erejével specialis protektio alá vétetődtenek. Parancsoltatik azért nevezett Méltóságos fejedelem és azon nemes Magyar haza hűségében levő lovas és gyalogtisztoknak, s egyéb vitélző rendeknek közönségesen és mindeneknek megnevezett helység lakosainak, személyekben, jószágokban, marhájokban akármely névvel nevezhető javokban, kárt tenni és tétetni, háborgatni és háborgattatni, templomokat, parochiákat, iskolákat hatalmasan felverni, veretni ne mérészeljenek ne is engedjék, tisztinek, fejének séletinek érdeme szerint való elvesztése alatt. Praesentibus perlectis exhibenti restitutis. Költ Füreden. Die 20 marcii Anno 1706.“

nevűt, ki most is itt lakos és azt is csak közönséges indulatból és senkitől sem kért engedelemmel. Vallja azt is, hogy a mostanin és Rádóczy Péteren kívül semmi predikátort sem nem tud, sem nem hallott. *A harmadikra.* Számszerint vallja tudományából a tanu, hogy Szentantalfán vagy on öreg pár pápista körülbelül $16\frac{1}{2}$, kálvinista körülbelül 33, lutheránus körülbelül $24\frac{1}{2}$, kik is azelőtt körülbelül öt esztendővel maguknak mestert hoztak be. Tudja azt is, hogy Monoszlón kálvinista és Dörgicsén, Szentantalfához csak háromfartály órányira fekvő helységben, lutheránus predikátorok vannak. *A negyedikre.* Szentantalfának, mind a három religión levő lakosokat vallja comportionátusoknak s földes uraknak lenni és azon kívül a méltóságos devecseri uraságot.

Második tanu idősb nemes Sólyom István, lutheránus, antalfai lakos, körülbelül 64 éves, letett hite után vallja az első kérdésre. Itt Szentantalfán született e világra és (Nagy) Vázsonyban, ide csak egy órányira fekvő helységben mintegy 20 esztendeig lakván és onnan ezelőtt 8 esztendővel ide vissza tévén lakását, azért tudományából téssen vallást, hogy ezelőtt mintegy 30 esztendővel, Szentantalfán a pápista templomnak falához ragasztva, de fából építettek oratoriumot a kálvinisták tulajdon indulatjokból, de a pápistáknak és lutheránusoknak egyenlő segítségével és fáradságával, ugyan azon a helyen, a hol a mostani új oratorium fekszik. A mostanit pedig az előbbinek elhányásával hasonlóképen tulajdon végzésükből a tagyoniaknak és a szengáliaknak, kik fát adtak, segítségével ugyanannak a helyére, de egészen uiounan építették fából, semmit az előbbeni-ből meg nem hagyván, a régi pápista templom köfalánál, de ezt is félöllel a mai oculata alkalmatosságával a lett mérés szerint feljebb építették, ugyan köből, a szellemenek és fedélnek kedveért. *A másodikra.* Tudja azt, hogy Szentantalfának megszállása és szaporodása főké-

pen a Kurucz-világ után történt, de annak előtte is egykettő lakott rajta. Azok sem levén pedig mindnyájan kálvinisták, valamint hogy prédikátort nem tarthattak, úgy nyilván való exercitiumok sem volt, hanem a csi-csói predikátor szolgált nekik, hanem ezelőtt miutegy 28 esztendővel magok között lett végzésből hoztak ide predikátort a Vértés alul Almásrul Rádóczi Péter nevűt, ki most is helyben lakik, és ezt tudja és vallja első predikátornak lenni. *A 3-dikre.* Szentantalfán tud pápistát körül belül 16 $\frac{1}{2}$ párt, kálvinistát körülbelül 33 párt, lutheránust körülbelül 25 párt, kik magoknak már ezelőtt jó idővel mestert hoztak be. *4-dikre.* Mind a három religión levő itt lakosokat, azonkívül a méltóságos devecséri uraságot, jöllehet annak porcióját zálogban Antal Márton ur birja, Szentantalfai földes uraknak tudja és vallja.

Harmadik tanu, nemes Dobosi Miklós, lutheránus körülbelül 55 éves, ugyanide való lakos, letett hite után vallja *az első kérdésre.* Ezen tanu itt helyben születvén a világra és mindétig itt lakván, vallja tudományából hogy ezelőtt körülbelül 30 esztendővel, egyenlő végzésből, költséggel és fáradsággal építették a kálvinisták a pápistákkal és lutheránusokkal (maga is dolgozván ezen tanu) az előbbeni oratoriumot egészen fából, régi pápista templom köfalához hozzáragasztván, azon a helyen, a hol annak elhányásával az idén egészen ujonnan fából de valamivel nagyobbra, segítségével zánkaiaknak, tagyoniaknak, jakabfaiaknak és szentgáliaknak, kik fát adtak, mást és ujjat építettek tulajdon végzésekből és semmit egyebet az előbbeniből meg nem hagytak az említett pápista templomnak köfalánál, mely negyedik oldala helyett szolgál, de ezt is féllőllel a földel kedvéért följebb építették. *A 2-dikre.* Feljebb irt okból tudja azt is, hogy a mirigy halál után főképen szálltatván meg Szentantalfá, mivel annakelőtte csak egy házat tud lenni a tanu, annakelőtte predikátor a helységben, vagy publicum exercitium nem volt, hanem mi-

nekutánna megszorodott is, a csicsói kálvinista predikátor járt és szolgált idevaló kálvinistáknak is mindadig, miglen oratoriumot építvén, predikátort. Rádóczi Péter nevűt, a Vértes alul Almásrul, — ki most is helyben lakik, — hozták be és ezt tudja első prédikátornak lenni, és annak behozásával vett kezdetet a kálvinista vallás nyilván való exercitiuma. *A 3-dikra.* Szentantalfán tud pápistát körülbelül $16\frac{1}{2}$, kálvinistát körülbelül $34\frac{1}{2}$ lutheránust körülbelül 25 párt, kik is már jó időtől fogva mestert tartanak maguknak. Azt is tudja a tanu, hogy Monoszlón kálvinista, Dörgicsén pedig, innen $\frac{3}{4}$ órányira fekvő helységben, lutheránus predikátorok és azon religióknak publikum exercitiumok vagyon. *A 4-dikra.* Szent Szentantalfai helységnek földesurait tudja az itt való mind a három religión levő laksokat lenni együtt a méltóságos devecseri urasággal, kinek jussát zálogban bírja Antal Márton uram.

Negyedik tanu, agilis Boros Pál lutheránus, ugyanidevaló lakos, körülbelül 47 éves, letett hite után vallja az első kérdésre. Itt Szentantalfán születvén e világra és azóta itt lakván, tudja és tapasztalta a tanu, hogy ezelőtt körülbelül 30 esztendővel építettett az előbbi oratoriumjuk a kálvinistáknak, ugyan a mostani helyre és fából, mind a három religión levők által egyenlő költséggel és fáradsággal, melyet tudja, hogy az idén elhánván a kálvinisták, egészen újat, ugyan fából építetttek, semmit az előbbeniből meg nem hagyván, a pápistáknak régi templomuk köfalánál, melyhez ragasztva vagyon. *A 2-dikra.* Szentantalfán Rádóczi Péter nevű predikátort elsőnek lenni és ennek behozásával, mely az oratorium fölépítése után történt, a kálvinista vallásnak első publicum exercitiumát tudja, annak előtte pedig, hogy a csicsói predikátor járt ide, tapasztalásból vallja. *A 3-dikra.* Tudja, hogy Szentantalfán vagyon pápista körülbelül 16 és $\frac{1}{2}$ pár, kálvinista körülbelül 34 és $\frac{1}{2}$ pár, lutheránus körülbelül 25 pár, kik is ezelőtt körül-

belül 30 esztendővel mestert hoztak be maguknak, kik közül elsőnek tudja lenni *Németh Mihályt*, a mostani *akali prédikátort*, de azon idő alatt, hogy egynehány esztendeig mesterök nem volt, vallja; bizonyítván azt is, hogy ide $3\frac{1}{4}$ órányira fekvő helységben Monoszlón kálvinista és Dörgicsén lutheránus predikátorok vannak. 4-dikre. Szentantalfai földesurak maguk az itt való lakosok.

Ötödik tanu libertinus *Rádóczy* (itt már így írják) *Péter*, kálvinista, ugyanidevaló lakos, körülbelül 104 éves, letett hite után vallja az első kérdésre: Mivel az első oratorium már akkor készen volt, hogy ezen tanu ezelőtt körülbelül 30 esztendővel ide predikátornak hozták; ki és hogyan építette? nem tudja; azt ugyan tudja, hogy fából volt építve és a pápistáknak régi templomához van ragasztva. Minthogy pedig öreg volta miatt az ágyból fel nem kelhet, a mostani új oratorium felől vallást nem tehet. A másodikra. Minthogy ezen tanu, még ifjú *legény* korában *Csicsóban*, ide egy fertály órányira levő helységben, két esztendeig volt predikátor és ott is házassodott meg, *Henyében* pedig innen egy órányira levő helységben, a honnan vitetődött *Almásra*, a *Vértés* alá, *Almásról* pedig ide, egy esztendeig predikátorkodott, azért tapasztalásából tudja és vallja, hogy akkor Szentantalfa pusztá levén, a kálvinista vallásnak publicum exercitiuma nem lehetett. Hanem ezen tanu, ez előtt 30 esztendővel ide hoztatván, kezdette a legelső publicum exercitiumot. A 3-dikre. Szentantalfán mind a három religiön levő lakosokat tud a tanu, de számát nem tudja. Azt ugyan tudja, hogy Monoszlón kálvinista, Dörgicsén lutheránus predikátorok vannak ide közel levő helységekben, és hogy a 4-dikre Szentantalfának lakosai magok a földes urak.

Hatodik tanu, Nagy Anna lutheránus, Jánka János hátrahagyott özvegye, ugyanidevaló lakos, körülbelül 80 éves, letett hite után mindegyik kérdésre vallja, hogy öregsége és betegsége miatt egyébre nem emlékszik, ha-

nem hogy török és kurucz világban pusztá volt Szentantalfa és itt legelső predikátor volt Rádóczi Péter.

Hetedik tanu nemes Kuthy Katalin, nemes Sólyom Gergely hátrahagyott özvegye, lutheránus, ugyanidevaló lakos, körülbelül 60 éves, letett hite után vallja mind a két kérdésre: Ezen tanu, Polyánban, Tettes nemes Veszprémvármegyében született e világra, de körülbelül 15 esztendő korában ide Szentantalfai malomba hozattott férjhez, tudja azt, hogy mind akkor, mindpediglen azon első urának fél esztendő mulva lett halálával a második férjéhez Sólyom Gergelyhez lett menetelével és abban a házasságában (Nagy) Vázsonyban való lakásának idejében, sőt még a Kurucz-világban is pusztá volt Szentantalfa, és a mirigy-halál után szállották meg, a minthogy ezen tanu is férjével együtt azután ide vette lakását, azon okból nyilván tudja, hogy a kálvinista vallásnak azon időben itten sem exercitiumuk, sem predikátoruk nem volt, hanem minekutánna ezelőtt körülbelül 28 esztendővel most is itt lakozó Rádóczy Pétert hozták be predikátornak, valaminthogy ~~az volt az~~ első predikátor, ugy és az kezdette a kálvinista vallásnak nyilván való exercitiumát. Azt is tudja, hogy a kálvinisták az előbbi fából való oratoriumot az idén hányták el és helyébe ujat építettek. *A 3 és 4-dikre.* Tudja azt is, hogy itt Antalfán mind a három religiön levők vannak lakosok, és ugyanazok a földes urak, és hogy Monoszlón kálvinista és Dörgicsén lutheránus predikátorok vannak.

Nyolczadik tanu Boldizsár Antal, katolikus, ugyan ezen vármegyében fekvő tagyoni lakos, körülbelül 75 éves, letett hite után vallja *az első kérdésre:* Dunántúl ugyan születtetvén e világra a tanu és már 35 esztendeje, hogy először Antalfán és ott 8 esztendeig lakván, onnan Tagyonba, Lözel fekvő helységbe vette lakását, és azon okból tudja, hogy valaminthogy akkor körülbelül csak hét ház lévén Szentantalfán, ugy azután építették a

kálvinisták az oratoriumot is fából és az idén azt elhánván, azon helyre, ugyan fából ujat építettek; ugy nemkülönb a másodikra: Azután hoztak predikátort is, most is itt lakozó Rádóczy Pétert, és ezt tudja első prédikátornak és a kálvinista vallás első hirdetőjének lenni Szentantalfán, a hová annak előtte Csicsórol $\frac{1}{4}$ órányira levő helységből járt által egy Szijjártó nevű kálvinista mester. A 3-dikra. Tudja ugyan, hogy mind a három religióbeliek laknak Szentantalfán, de számokat nem tudván melyben vannak többen, vagy kevesebben, vallást nem tehet. Azt ugyan tudományából mondja, hogy Monoszlón kálvinista, Dörgicsén lutheránus predikátorok vannak, és hogy 4-dikre Szentantalfának urai magok a lakosok.

Kilenczedik tanu Ágoston Miklós, ugyanott (Tagyonban) a veszprémi püspökség haszonbérloje, körülbelül 72 éves, letett hive után vallja az első kérdésre: Mind atyja Tagyonban a szomszéd taluban lakván, mind maga ott születettvén, életét ott töltvén, következendőképén Szentantalfán gyakorta jáván, tudja és tapasztalta, hogy még Kurucz világban is pusztá volt és csak a mirigyhalál után szállották meg jobban, következendőképén az előbbeni oratoriumot is csak az után — melynek körülbelül 30 esztendeje lehet — építették a kálvinisták egyenlő költséggel és fáradsággal a pápistákkal és lutheránusokkal ugyan fából a cemetariumon belől, a régi pápista templom köfalához hozzáragasztva, és ugyanazon a helyen, a hol az előbbinek elhánzásával az idén, fából ugyan, de valamenyivel nagyobbra, egészen fundamentomból, és csak egyedül a pápista templom köfalának meghagyásával — ujat építettek; tapasztalta azt is, hogy zánkai, tagyoni és jakabfai kálvinistáknak segítségével. A 2-dikra. Minthogy még Kurucz-világban is pusztá volt Szentantalfa, a kálvinista vallásnak publicum exercitiuma nem is lehetett, tudja is, hogy legelső predikátor, kit ez előtt mintegy 28—29 esztendővel csak

tulajdon magok végzésekből hoztak a kálvinisták, volt Rádóczy Péter, ki most is él, és itt lakik, annak előtte pedig valamint tudja, hogy más predikátor nem volt, hanem csak a csicsói szolgált ide, úgy vallja azt is, hogy ez kezdette az első publicum exercitiumot. *A 3-dikra.* Tudja azt is, hogy Szentantalfán, mind a három religiön vannak, úgy nemkülönben, hogy Monoszlón kálvinista, Dörgicsén lutheránus predikátorok vannak és hogy *4-szer* Szentantalfának földes urai magok a lakosok, együtt a méltóságos devecseri urasággal.

Tizedik tanu, Markovics Mátyás, ugyanodavaló illetőségü, ugyanannak haszonbérője, katolikus, körülbelül 70 éves, letett hite után vallja *az első és második kérdésre.* Vagyon már 46 esztendeje, mióta ezen tanu Tagyonba szakadott és ott lakik, azért tudja és tapasztalta, hogy Szentantalfán, azon időben alig volt hat-hét ház, és akkor sem oratoriumuk nem volt, sem predikátoruk, hanem csak a csicsói mester szolgált az antalfai kálvinistáknak, és azért tudja, hogy ez előtt mintegy 30–35 esztendővel építették a kálvinisták együtt a pápistákkal és lutheránusokkal, melyet elháuynván, annak helyére az idén egész fundamentomból és fából mást építettek, és azután hozták be predikátornak Rádóczy Pétert, ki most is itt él és ugyan itt Szentantalfán lakik; és ez volt első predikátor és itt a kálvinista vallás publicum exercitiumának az volt első kezdője. *A 3-dik és 4-dikre.* Tudja ugyan, hogy itt mind a három religobeliek laknak és ugyanazok a földes urak, de számukat meg nem mondhatja; vallja azt is tudományából, hogy ide közel és csak $\frac{3}{4}$ órányira eső helységeekben, Monoszlón kálvinista, Dörgicsén lutheránus predikátorok vannak.

Tizenegyedik tanu, Ágoston János, katolikus, ugyanazon uradalom haszonbérője, ugyanodavaló lakos, 70 éves, letett hite után vallja *a két első kérdésre:* Ezen tanu Tagyonban születettvén és mindig ott lakván, tudja, hogy mind a Kurucz világban s mind annak előtte

puszta volt Szentantalfa és a mirigyhalál után szállván meg, az oratoriumot jóval az után építették meg fából a kálvinisták, egyenlő segítségével a pápistáknak és lutheránusoknak, azon helyre, melyen az idén, — az előbbi elhánván — egész fundamentomból és rából újat építettek és ugyan az után hozták be Rádóczy Pétert, ki most is itt lakik, első predikátornak, ki is a kálvinista vallásnak publicum exercitiumát legelőször állította fel, az előtt a csicsói mester szolgálván ide *A 3-dik és 4-dikre*. Tudományából mondja azt is, hogy Szentantalfán mind a három religiön levők laknak és ugyanazok a földes urak, és hogy közel levő helységeiben Monoszlón kálvinista, Dörgicsén pedig lutheránus prédikátorok vannak.

Tizenkettődik tanu, nemes Rádics Erzsébeth, szentantalfai lakos, katolikus, körülbelül 53 éves, letett hite után vallja *az első és második kérdésre*: 38 esztendeje, hogy ide Szentantalfára vette lakását, azért tudja, hogy akkor még az idevaló kálvinistáknak sem oratoriumok, sem prédikátoruk nem volt, hanem a csicsói prédikátor Kenesey nevű szolgált ide, és jóval az után, s mintegy 29 vagy 30 esztendővel ezelőtt egyenlő költséggel és fáradsággal építették az oratoriumot a pápistákkal és lutheránusokkal, azon a helyen, a régi pápista templom köfalához hozzáragasztva, a hova az idén, az előbbinek elhánzásával, ugyan fából zánkai és tagyoni kálvinistáknak segítségével, egészen fundamentomból újat építettek, és tudja, hogy legelső prédikátort is Rádóczy Péter nevűt, ki most itt lakik, azután hozták be és ugyan ez kezdette itten a kálvinista vallásnak publicum exercitiumát; vallásának és tudományának okát onnan is tudja, hogy legelső gyermek, kit Rádóczy Péter itten megkeresztelt, ezen tanunak fiacskája volt, ki már most 28 esztendő. Vallásához hozzá adván azt is, hogy midőn az oratoriumot építették, a pápisták többen voltak, mint a kálvinisták. *A 3-dik és 4-dikre*;

Tudja a tanu, hogy Szentantalfán lakik pápista 17 pár; kálvinista már most körülbelül 34 pár és körülbelül 25 pár lutheránus és ugyanezek az idevaló földes urak; tudományából mondja azt is, hogy ide csak $\frac{3}{4}$ órányira fekvő helységekből, Monoszlón kálvinista és Dörgicsén lutheránus prédikátorok találhatók, együtt azon vallások publicum exercitiúmával.

A tauhallgató küldöttség tagjai voltak a fent megnevezetteken kívül Horvát János kanonok, tapolczai plebánus, mint a veszprémi püspök kiküldötte; bogyai Bogay Pál táblabíró, Árvay József táblabíró, Dóczy Ferencz főbíró, Szalay János esküdt, Körmendy István esküdt.

Az antalfai reformátusok, bizonyára ezen vizsgálat után folyamodtak Mária Terézia királynőhöz, hogy templomuk megújítását engedné meg, mely kérvény ugyan nincs meg, de a helytartótanács 1759. szept. 17-diki azon végzése, melyben a fenti tanuhallgatásnál körülményesebben rendeli el a vizsgálat tartást, s bevezető soraiban ilyen kérvényre hivatkozik, tanuskodik a szabad vallásgyakorlatukat féltékenyen őriző nemesek hithűségéről. Egy újabb vizsgálatot rendel ezért a vármegye, melyről a kiküldöttek a következőkben számolnak be:

„Alább megírottak jelen tanusítvánnyal bizonyítjuk, hogy alulírt napon és évben méltóságos palatinus urunk ő excellentiája kegyes parancsolatja mellett, Szentantalfán, ezen Tekintetes nemes Zala vármegyében levő helységben lakozó helvét hitvalláson levő nemes és nemtelen uramiéknak folyamodására ugyan megírt szentantalfai helységben vittük végben ezen vizsgálódást következőképen: A melyikről:

Először. Tudja e, vagy hallotta-e a tanu, hogy Szentantalfán, ezen Tekintetes nemes Zala vármegyében levő helységben, a helvét hitvalláson levő eklézsia mindenkor anyae eklézsianak tartatott-e és az éltés öreg

emberek beszélték-e, hogy itt kálvinista predikátor lakott és a kálvinista vallásnak volt-e mindenkor gyakorlása?

Másodszor. Emlékezik-e arra, és tudja-e, vagy hallotta-e, és élte-e, hogy a minekutánna szentantalfai lakosok kevesedtek, nevezet szerint szentantalfaiak, jakabfaiakkal és csicsóiakkal egy prédikátort tartottak, kálvinistát és jöllehet annak lakása majd Csicsóban, majd Jakabfán volt, mindazonáltal azon fárás predikátor ide Szentantalfára is könyörgést és prédikációt tenni eljárt, mind Kurucz világ előtt, mind az alatt, s mind az után és akkor csicsóiak és jakabfaiak is ide jártak mind addig, mig nem szaporodván a szentantalfai kálvinisták, magánosan kezdetek prédikátort tartani, ezelőtt mintegy 30 esztendőkkel és így a kálvinista vallás exercitiuma itt Szentantalfán mindenkor volt-e és tudja-e, hogy antalfai helység úgy el nem pusztult, hogy ott kálvinista vallás exercitiuma ne lett volna?

Harmadszor. Vallja meg a tanu, nemde nem itt Szentantalfán azon helyen, a hol most a kálvinisták oratoriuma vagyon, a tanu emlékezetire volt-e egy rozant épület fából lábokra, ugyan a pusztá templomhoz ragasztva, és abban vittee végben a predikátor az isteni szolgálatot mind addig, mig azon Kurucz háboru és azt követő mirigyhalál után mindjárt a kálvinisták isteni szolgálat végben vitelére, ugyanazon helyre fából más oratoriumot építettek?

Negyedszer. Mondja meg a tanu, ha akkor az antalfai pusztatemplomban akkor ott levő kálvinisták oratoriumában, vagy annak helyén, plébánus tett-e valaha misét; nemde nem inkább mindenkor kálvinista predikátor szolgált-e ott és abban a tanu emlékezetire?

Első tanu, nemes Süle Márton, katolikus, antalfai lakos, körülbelül 69 éves. *Az első kérdésre.* Ezen tanu már 45 esztendeje mióta Szentantalfára vette lakását, s attól fogva mindenkor ott is lakik, azon okból letett

hite után vallja, hogy antalfai ezen Tettes nemes Zala vármegyében helyzetetett kálvinista eklézsia anyai eklézsiának tartatott-e, nem tudja; azt sem tudja és régiektől sem hallotta, hogy ott kálvinista predikátor lakott és vallásuknak gyakorlásuk lett volna, Rádóczy Péter kálvinista predikátoron kívül, hanem a 2-dikra azt tudja, hogy ennek előtte mintegy 40 esztendőekkel szentantalfaiak, jakabfaiak és csicsóiak egy kálvinista prédikátort Kenesey nevűt tartottak, aki is Csicsóban lakott; Antalfára is eljárt predikációt és könyörgést tenni, s midőn Antalfán volt a predikáció és könyörgés, csicsóiak és jakabfaiak odajártak, de ez is mind Kurucz világ után történt. Azt pedig nem tudja, hogy hány esztendeje mióta antalfaiak magánosan prédikátort tartani kezdtek, de hogy azon időtől fogva volt gyakorlása Antalfán ezen kálvinista vallásnak: tudja. A 3-dikra. Vallja azt is, hogy a pusztá templomhoz nem volt ragasztva semmi épület is akkor, a midőn Csicsóban lakott a predikátor, hanem Somody János házához járván, abban tett predikációt és könyörgést. S így annak utána midőn Rádóczy Péter nevű predikátort legelőször behozták Antalfára, annak utána építettek fából oratoriumot, a régi pusztá templomnak köfalához, de ezen kívül, hogy más épület lett volna, arra nem emlékezik. A 4-dikre: Arra pediglen sem emlékezik, sem nem hallotta a tanu, hogy azon pusztá templomban szent mise szolgáltatott volna, hanem mirigyhalál után mintegy négy esztendővel kezdett ott a kálvinista predikátor predikálni és könyörgést tenni.

Második tanu nemes Pálffy György, helv. hitvallásu, ugyanidevaló lakos, körülbelül 67 éves. Vallja ezen tanu letett hite után, hogy Szentantalfán, ezen Tekintetes nemes vármegyében levő helységben, a kálvinista eklézsiát anya eklézsiának tartotta, hanem, a predikátor Antalfán nem lakott és legelső antalfai predikátor Rádóczy Péter volt, hanem az öregektől hallotta;

hogy előbb is lakott Antalfán kálomista predikátor. — *A másodikra.* Tudja azt, hogy antalfai, csicsói és jakabfai lakosok egy predikátort tartottak, a predikátor pedig Csicsóban lakott és onnan járt Antalfára predikációt és könyörgést tenni, de az mind kurucz világ után történt, és csicsóiak s mind jakabfaiak Antalfára jártak a predikációra, hanem ez előtt mintegy 30 esztendővel kezdettek antalfaiak magánosan predikátort tartani, tudja, mivel ezen tanu maga fogadta is meg a legelső predikátort. Arra pedig nem emlékezik, hogy valaha Antalfa úgy elpusztult volna, hogy a kálvinista vallásnak exercitiuma nem lett volna. *A 3-dikra.* Tudja azt is a tanu, hogy azon a helyen, a hol most oratoriumuk van, volt egy rozzant épület fából lábokra csinálva ugyan a régi puszta templom köfalához ragasztva s abban vitte véghez *Miskolczy* nevű predikátor — Csicsóban lakásával is lejárván Antalfára — az isteni szolgálatot, de azon épület elpusztulván, azután Somody János házához jártak maguk exercitiumuknak gyakorlására, oda ugyan nem sokáig járván, a Kurucz háboru után, ezen tanu több antalfai kálvinista és lutheránus lakósokkal együtt azon helyre, a hol most van az oratorium, építettek fából oratoriumot. *A 4-dikre.* Nem érte s nem is hallotta, hogy azon antalfai puszta templomban, vagy pedig az oratoriumban szent mise szolgáltatott volna, hanem 48 esztendőktől fogva való emlékezetire kálvinista predikátor szolgált, mikor ép volt az oratorium, — benne.

Harmadik tanu Ágoston Katalin, nemes Somody András özvegye, lutheránus, monoszlói lakos, körülbelül 65 éves, letett hite után vallja az első kérdésre. Ezen tanu Antalfának szomszédságában tagyoni helységben született, és ugyan másik szomszéd helységbe, Csicsóba vitték férjhez és ott is öregedett meg (hihetően a csicsói lakosok kiűzésekor ment Monoszlóra) azon okból vallja, hogy Antalfán mindenkor volt az ő emlékezetire a kálvinista

vallásnak gyakorlása. — *A 2-dikra.* Tudja azt, hogy antalfai helységet csak két-három ember lakta Kurucz világban, és azután is jó ideig s akkoron Csicsóban lakott a predikátor; antalfaiaknak, csicsóiaknak, jakabfaiaknak egy predikátoruk volt és Csicsóból járt le Antalfára a predikátor, könyörgést és predikációt tenni, hanem annak utánna megszaporodván az antalfai kálvinisták, ez előtt mintegy 30 esztendőkel kezdettek antalfaiak magánosan predikátort tartani, és így ezen tanunak emlékezetire a kálvinista vallásnak exercitiumát tudja lenni.

A 3-dikra. Azt is tudja a tanu, hogy azon a helyen, a hol most az oratorium vagyon, egy rozszant fa épület volt és abban tett a predikátor isteni szolgálatot nyári időben, télen pedig Somodi János házánál, le járván Csicsóból s annak utánna Kurucz világ és mirigy halál után építtettek a kálvinisták oratoriumot, azon helyre, hol most vagyon.

A 4-dikre. Nem emlékezik a tanu és nem is hallotta, hogy valaha azon pusztá templomban, avagy is oratoriumban szent mise szolgáltatott volna, hanem hogy az ő emlékezetire mindenkor kálvinista religiön levők birták s exercitiumukat abban tartották, jól tudja, mivel ezen tanu maga is sok esztendőktől fogva oda szokott járni.

Negyedik tanu, Pálffy Katalin, Horváth György felesége, helv. hitvallásu, ugyanidevaló lakos, körülbelül 60 éves, letett hite után vallja az első kérdésre. Negyven esztendeje, mióta ezen tanu Antalfán, hol Csicsóban szomszéd helységben lakik, innen tudja, hogy az ő emlékezetire mindenkoron volt a kálvinista vallásnak gyakorlása antalfai helységben.

A 2-dikra. — Tudja azt is, hogy midőn antalfai helységet kevés ember lakta, a Kurucz világban és azután is jó darab ideig s akkoron Csicsóban lakott a predikátor. Antalfaiaknak, csicsóiakkal és jakabfaiakkal egy predikátoruk volt és Csicsóból járt le a predikátor Antalfára predikációt és könyörgést tenni, hanem megszaporodván az antalfai kálvinis-

ták, ennek előtte mintegy 30 esztendővel kezdettek antalfaiak magánosan predikátort tartani és így ezen tanunak emlékezetire a kálvinista vallásnak exercitiumját mindenkor tudja lenni. *A 3-ikra.* Azt is tudja a tanu, hogy azon helyen, a hol most oratorium vagyon, volt egy rozszant fa épület és abban tett a kálvinista predikátor isteni szolgálatot nyári időben, télen pedig Somodi János házánál, lejárván Csicsóbul, s annak utánna Kurucz világ és mirigy halál után építettek a kálvinisták oratoriumot, azon helyre, a hol most vagyon. *A 4-dikre.* Nem emlékezik és nem is hallotta, hogy valaha azon puszta templomban vagy oratoriumbau, szent mise szolgáltatott volna, hanem hogy az ő emlékezetire mindenkoron kálvinista religiön levők birták s exercitiúموkat abban tartották s mégis ezen tanu oda szokott járni, igaz tudományából vallja.

Ötödik tanu, agilis Horváth György, helv. hitvallásu, ugyanide való lakos, körülbelül 60 éves, letett hite után vallja *az 1-ső kérdésre.* Mirigyhalálkor Csicsóban s azután pedig jakabfai helyiségben lakván a tanu, csaknem régiben vette lakását Antalfára, azért ő ugy tartotta és hallotta, hogy Antalfán a kálvinista eklézsia volt anyai eklézsia, s *hogy még a Török háboruban is volt Antalfának kálvinista predikátora, az édes attyátul — a ki is igen öreg ember volt — hallotta.* *A 2-dikra.* Tudja azt, hogy antalfai, jakabfai és csicsói helységeknek egy predikátoruk volt és a predikátor Csicsóban lakván, eljárt Antalfára predikációt és könyörgést tenni, azt is pedig tudja, hogy ennek előtte mintegy 30 esztendővel hoztak és kezdettek magánosan predikátort tartani, mivel a falu is előbb többire puszta volt, *de ugyan csak exercitiúموk a csicsói közös predikátor által tartatott mind Kurucz s mind mirigy halál idejében jól tudja.* *A 3-dikra* semmit. *A 4-dikre.* Nem tudja s nem is hallotta, hogy antalfai puszta templomban, vagyis oratoriumban valaha szent mise szolgáltatott volna, hanem az ő em-

lékezetire mindenkoron a kálvinisták birván, s exercitiumukat abban tartották, tudja.

Hatodik tanu, nemes Dobosi Miklós, ágostai hitvallásu, ugyanidevaló lakos, körülbelül 55 éves, letett hite után vallja *az első kérdésre*, hogy a Szentantalfán levő helyvét hitvallásu egyház, a csicsói predikátornak filiálisa volt és onnan járt Antalfára predikációt és könyörgést tenni, s nem is emlékezik arra, hogy Rádóczy Péter nevű predikátor előtt lakott volna más predikátor Antalfán, hanem azt hallotta a régi öregektől, hogy *régente is lakott volna predikátor Antalfán*, de ő arra nem emlékezik és így a *2-dik kérdésre* azt jól tudja, hogy csicsóiak, jakabfaiak és antalfaiak egy predikátort tartottak, hanem lehet 30 esztendeje, mióta antalfaiak mirigy halál és Kurucz világ után kezdettek magánosan predikátort tartani és exercitiumukat folytatni, tudja azt is, hogy annyira elpusztult Antalfa, hogy semmi nemű vallásnak nem volt exercitiuma. A *3 dikra*. Jól emlékszik arra a tanu, hogy azon a helyen, a hol most a kálvinisták oratoriuma vagyon, más egyéb épület nem volt, hanem három régi talpfa látszatott, s azokra is akkor akadtak, a midőn tisztogatták és azon helyre mást csináltak, de mindaddig míg föl nem építették, hogy abban a régiben exercitiumok lett volna, arra nem emlékezik, hanem hallotta a régi öregektől, hogy *ott lett volna régente is a kálvinisták oratoriumuk*. A *4-dikre*. Tudja azt, hogy az ő emlékezetire azon pusztá templomban, a vagy ott levő kálvinisták oratoriumában, szent mise soha sem szolgáltatott, minek utánna pediglen a kálvinisták ennek előtte mintegy 40 esztendőkkel a pusztulás után szaporodtak volna, Antalfán kezdettek építeni oratoriumot, a pápistákkal és lutheránusokkal együtt, s attol fogva mindenkor kálvinista predikátor szolgált benne.

Hetedik tanu, Nagy Anna, ágostai hitvallásu, ugyanidevaló lakos, körülbelül 66 éves, letett hite után vallja

mindegyik kérdésre. Nem tudja a tanu, hogy szentantalfai helységben a helvét hitvallásu eklezsia anyaeklézsianak tartatott-e vagy nem, hanem azt tudja, hogy Rádóczi Péter kálvinista predikátor idejétől fogva mindenkoron a kálvinista vallásnak volt gyakorlása azon oratoriumban, annak előtte pediglen Csicsóban lakott *Perlaki Péter* nevü kálvinista predikátor járt le Antalfára predikációt és könyörgést tenni, s ugyszintén jakabfaiaknak is azon predikátor szolgált; tudja azt is, hogy említett Rádóczy predikátor előtt más predikátor Antalfán nem volt s nem is hallotta, hogy lett volna. Annak pedig lehet 28 esztendeje, mióta antalfai kálvinisták, lutheránusok és a pápisták egyenlő akarattal az előbbeni s elpusztított oratoriumot építették a régi pusztá köfal mellé, és sok ideig mind a három felekezeten levők abba jártak, s azon építéseknek előtte is tudja a tanu, hogy azon régi pusztá köfalhoz volt ragasztva a kálvinistáknak imádságos helyek s abban az időben levél-szinnek hitták és abba jártak csicsói és jakabfai szomszédságbeli lakosokkal együtt az isteni szolgálatra, hogy pedig azon helyen és oratoriumban valaha szent mise szolgáltatott volna, nem tudja s nem is hallotta.

Nyolczadik tanu, Ágoston Miklós, katolikus, a veszprémi püspökség tagyoni birtokában árendás, körülbelül 83 éves, letett hite után valja az első kérdésre. Ezen tanu Tagyonban, Antalfának szomszédságában született e világra, s ott is nevelkedett, azon okbul valja, hogy ő nem tudja, hogy az antalfai helvét hitvallásu eklezsia anya eklezsianak tartatott volna; hanem inkább arra emlékezik, hogy a csicsói predikátor járt Antalfára predikációt és könyörgést tenni. A 2dikra. Tudja azt, hogy jakabfai, csicsói, és szentantalfai lakosok egy predikátort tartottak, de a predikátor Csicsóban lakván, Kurucz világ után mintegy 10 vagy 11 esztendővel Rádóczy Péter nevü predikátort — meg-

szaporodván az antalfai kálvinisták — hoztak be predikátornak. A 3-dikra semmit sem tud. A 4-ikre. Nem emlékezik s nem is hallotta a tanu, hogy azon oratoriumban és helyen valaha szent mise szolgáltatott volna.

Kileuczedik tanu Ágoston Ilona, katolikus, tagyoni lakos, körülbelül 66 éves, letett hite után vallja az első kérdésre. Ugy hallotta és tartotta ezen tanu, hogy az antalfai helyét hitvallásu eklézsia anyaeklézsia légyen, és hogy még régenten is lakott Antalfán kálvinista predikátor, a régi öregektől hallotta. A 2-ikre. Tudja, hogy Antalfa elpusztulván s nevezett antalfaiak, csicsóiakkal és jakabfaiakkal tartottak egy predikátort és annak lakása mindéig Csicsóbán volt és onnan járt Antalfára predikáció és könyörgést tenni és mirigyhalál s Kurucz világ után megszáporodván antalfai kálvinisták, ez előtt körülbelül 30 esztendővel kezdettek magánosan predikátort tartani Rádóczy Péter nevűt s azon időtől fogva, miudenkoron exercitiümüknek gyakorlása volt s vagyon. A 3-dikra. Tudja azt, hogy régenten azon pusztán köfalhoz semmi épület, vagy is oratorium nem volt ragasztva, arra is ugyan jól emlékezik, hogy legelsőbben levél-szint csináltak melléje, és kálvinisták pápistákkal és lutheránusokkal együtt, s azután ismét egy szobát ragasztottak hozzá s abba jártak az isteni szolgálatra. A 4-dikre. A tanunak emlékezetire, hogy azon oratoriumban vagyis azon helyen szent mise szolgáltatott volna, nem tudja s nem is hallotta.

Mely általunk véghez ment vizsgálatról és a tanuknak hitük után lett vallásról adjuk ezen nevünk aláírásával s szokott pecsétünkkel megerősített bizonyítványunkat. Szentantalfán 1759. december 26. Dóczy Antal Tekintetes nemes Zala vármegyének v. bírája, Dóczy László azon Tettes nemes vármegyének esküttje.

Ezen tanuhallgatásokból kitünik az, hogy azon régi épület, melynek köfala mellé az antalfai reformátusok, az evangélikusok, nemkülönben a szomszéd helyiségekben lakó református lakosok segítségével 1719 és 1759-ben imaházat építettek, soha sem volt katolikus templom; az éltesebb tanuk vallomá-

sából bizonyos az, hogy a XVII. században is református templom volt azon helyen, s ott róm. kath. templom soha sem volt. De az akkori időkben ilyen bizonyíték nem sokat ért, annnyival kevésbé, mert az antalfiaiak nem tartották meg, a mit kértek s meg is nyertek, hanem a rozzant épület helyett egy teljesen új imádságházat építettek s ebbe úgy belefogódzott a nemes vármegye, a veszprémi püspök és a zalaegerszegi plebános folytonos sürgetésére, hogy utóbb is templom foglalás lett belőle. Pedig ez a második tanuhallgatás kedvező volt reájuk nézve, mert az akkori törvények és rendeletek szerint csak azon esetben tartoztak volna a templomot a róm. katolikusoknak átadni, ha bebizonyítják, hogy az, mint róm. kath. templom, fel volt szentelve. Ezt még a kath. tanuk sem mondták, mégis elvesztették templomukat.

Azon kornak jellemzésére ide irom röviden Árvay József megyei ügyésznek egy kelet nélküli, de erre az ügyre vonatkozó előterjesztését: „Vétkeztek az antalfiaiak, midőn az imaház fedelének hasonló anyagokból való foltozása helyett alapjából újat építettek. Rosszul állították a Felséghez küldött kérvényükben, hogy ezt megengedte nekik a vármegye, mert annak jegyzőkönyvében az ellenkező határozatról, csupán a fedél foltozásáról van szó, s abban sem újításról, sem alapjából való újításról, sem alapjából való új építkezésről említés nincsen, hanem csak hasonló anyagokból való tatarozás megengedéséről. Most ezen vétküket elismerve, a Felségnél alázatosan könyörögnék az újításért, s erre nézve a helytartó tanács felvilágosítást kér. Az antalfiaiak — írja az ügyész előterjesztésében — vallásgyakorlatukat a közszükségen felyül a törvényre, a királyi magyarázatokra és arra állapítják, hogy az törvénybe iktatott hely és 1646 és 1659 évekre hivatkoznak, melyekről — bizonyítékaik szerint — állítják, hogy vallásgyakorlatukat szabadon gyakorolták és csak 1681 után szünt az meg egy időre. Mindezek hűbavaló indokok, mert ezen rész akkor Török uralom alatt volt s Fehérvár, Palota 1586-ban, Kanizsa 1690-ben foglaltatott vissza a győző császári seregek által, s az ilyen helyeken, a királyi rendelet szerint csupán a róm. kath. vallásnak gyakorol-

hatták szabadon és nyilvánosan szertartásaikat, s ettől fogva a reformátusoknak ahhoz semmi joguk nem volt. Az 1646 és 1659. évekre való azon hivatkozás, hogy a fent maradt levelekben „az helységnek lelkitanítója” és „az antalfai predikátor szöleje” kifejezések olvashatók, bizonyítékokul el nem fogadhatók, mert Rádóczy Péter volt az első antalfai predikátor, s a vizsgálat alkalmával száz és egynehány év előtt történt dologra ki emlékezhetett volna? De az bebizonyosodott, hogy 1681-től jó darab ideig lakatlan hely volt Antalfa s ez előtt körülbelül 30 esztendővel vitték oda a még most is első Rádóczy Pétert első predikátornak, és királyi engedély nélkül mentek akkor is bele azon imaházba, melyet a más vallásuakkal együtt közös erővel építettek, s azt most elhanyagták, és helyébe újat és nagyobbbat építettek, mely a fenálló törvényekkel és rendeletekkel ellenkezik.

Igy adott véleményt a katolikus papok által sugalmazott megyei ügyész. Pedig ezen vizsgálatok bebizonyították: 1. azt, hogy az antalfai reformátusok imaházában misét nem szolgáltattak, s így kath isteni tiszteleti használatra soha sem volt felszentelve: 2. azt, hogy azon régi épület, melynek fala mellé építkeztek, nem kath. templom volt, 3. azt, hogy 1730 előtt, a nagy pestis után, tehát legalább is 1720 óta által járt Antalfára a csicsói predikátor isteni tisztelet tartására. — Ezek mind nyilvános isteni tiszteleti gyakorlásuk mellett szólnak, de jó ürügyül kínálkozott a templomfoglalásra, vallás üldözésre a megújított imaház, s addig nem nyugodott a helytartó tanács, míg célját el nem érte.

Későn jutottak az antalfaiak azon gondolatra, hogy templomuk ujithatásáért a Felsőséghez folyamodjanak. — Már templomuk is készen volt, a vizsgálatot is megtartották, s ha elkésve is, siettek helyre hozni tévedésüket, s mivel ezen okirat nincs kezeink között, hadd álljon itt ennek bizonyítására, a veszprémi egyházmegye esperesének levele: „Ajánlom szolgáltatmat kegyelmeteknek. Bizodalmas jóakaró uraim! Ma reggel vevém Tekintetes agens Dömjén Gergely ur válaszáat a kegyel-

metek ekléziájának dolgában. Ő kegyelme azt írja, és nemzetes Soós Istvánuram ¹⁾ — aki is most idehoza vagy — már ezelőtt is javallotta, hogy kegyelme felmenjen és mind az inquisitiót, mindazokat a régi leveleket felvigye. A levél Bécsben íratott ezelőtt kilenczed nappal, még akkor a nemes vármegye informátiója Pozsonyból Bécsbe nem ment fel kegyelme iránt. Ezt kívántam sietve kegyelmeeknek értésére adni; maradván Kegyelmeeknek Szentkirályszabadján 1760. márcz. 30. jóakaró szolgálja Tuba István senior.“

Mária Teréziához benyújtott folyamodásukon kívül kérvényt küldtek a vármegyére is, hogy a rosszul értesült törvényszéket jobb értesülésre, igaz okaik meghallgatására felhívják, a mint következik: „Tekintetes Nemes Vármegye! Hogy Antalfán az helvetica confession levőknek nyilvános vallás gyakorlatuk volt még régi időben is, azt ide zárt régi hiteles levelek bizonyítják, hogy azon utóbb is e mai napig szakadatlanul folytatattatik, idezárt vizsgálati jegyzőkönyvvvel próbáltatik, melyből az is világos, hogy antalfai eklézsia anya eklézsia volt, és mindenkor annak tartatott; az is, hogy kevesedvén antalfaiak száma Kurucz világ előtt és alatta azon régi vallásgyakorlatukat félbeszakasztani nem engedték, hanem csicsóiakkal és jakabfuiakkal egy predikátort tartván, onnét járt Antalfúra predikátor; az is, hogy szaporodván Kurucz világ után az antalfaiak száma azon fentartott vallásgyakorlatát, magános és Antalfúra béhelyezettett predikátor által attól fogva e mai napig gyakorolni kívántuk. Melyekből vallásunk gyakorlatának régisége nyilván kitetszik, s annak felette azon vizsgálatból is nyilván való, hogy az oratoriumunk a hol vagy, ember emlékezetitől fogva mindenkor vallásunkbelieknek oratoriuma volt és ott pápista vallásgyakorlat soha sem volt.

Hogy pedig mi előbbi rozzant épületit oratoriumunknak reparálni kívánván az engedelemért a Tekintetes nemes Várme-

¹⁾ A veszprém megyei coadjutor curatora.

gyéhez folyamodtunk és a nemes vármegye nekünk arra nem csak szabadságot adott, hanem hogy mi az oratoriumot építeni kezdvén, a nemes vármegye esküttjének megmutattuk és sem az, sem más hivatalbeli urak által az építéstől nem tilalmaztatunk, és hogy semmiben nagyobbra oratoriumunkat nem építettük, mi bizonyítani kívántuk, a minthogy a végre azok iránt a fönt alázatosan beadott vizsgálatban foglalt nyomozó uraknak azon vizsgálati jegyzőkönyvben leirt pontokkal együtt egy papirosra kérdést nyitottunk, de azon urak azon okból, hogy azok úgy is nyilván valók, szükségesnek nem találták, hogy azokra vallassanak, a minthogy nem is vallattak, és azon okra nézve ezekről szóló bizonyítékainkat, a beadott vizsgálati jegyzőkönyvhöz sem ragasztották.

Tekintetes Nemes Vármegye! Mivel a kiküldött vizsgáló urak részünkről azok iránt vizsgálatot tartani és vallatni nem kívántak, ebben mi nem okoztathatunk, hanem a Tekintetes nemes vármegyének alázatosan könyörgünk, vagy azokat, a mint folyamodványunkban alázatosan levezettük, kegyesen úgy lenni bizonyítsa, minthogy azok nyilván vannak, vagy azok iránt azon, vagy más vizsgáló urakat, kiket kérni fogunk, kiküldeni méltóztassék, hogy előbbi bizonyítékok szerint részünkre vizsgálatot tartsanak, hogy mi is elegendőképen meghallgattassunk, Felséges Asszonyunk is ezek által elegendőképen értesíthetessék. Mely kegyességeért szüntelen maradunk a Tekintetes nemes vármegyének alázatos szolgálói, helvét hitvalláson levő antalfai nemesek és lakosok.

Igy érte egyik kérvényük a másikat, míg nem evvel elfogynak adataink, de velük legalább hátráltatták a végzetes csapást néhány esztendeig. Azon kor, mely a lelkiismeret elaltatásával kedves dolgot vélt cselekedni Isten előtt, ha a reformátusokat üldözhetette, templomaikat elfoglalhatta, annyira rabszolgává tette az embereket, hogy még az utolsó szolgabíró is keresve kereste az ilyen alkalmakat, mint a milyen az antalfiaiaké volt, hogy hatalmaskodásával kiérdemelje felettes hatóságainak kegyét. S hogy mennyire vakbuzgók voltak a helytartó tanács

rendeteteinek betűszerint való végrehajtásában, az antalfai eset kiválóan jellemzi.

A sok vizsgálatnak templomfoglalás lett a vége. A helytartó tanács meghozza azon végzést, hogy az antalfai reformátusoktól a templomot el kell venni, hogy így a nyilvános istenisztelettől megfosztassanak. — Ez volt itt is a főczél. Mert a protestánsok ostroma, a helytartó tanács tudta, hogy csak így lehet a magyarokat előbb rabbá, azután koldussá tenni, hogy végre katolikusok legyenek, ha a nyilvános isteni szteletre rendelt templomokat elszedi, s ez által a föld népétől legnagyobb kincsét: a hitét elveszi, s ezzel többet vett el tőle, mintha minden vagyonától megfosztaná, mert vele a népnek életerejét szivta ki.

Maga a helytartó tanácsi rendelet nincs meg, de erre a szomoruan emlékezes tényre, kellő világosságot vet az 1768. márczius 9-én, a templom elfoglalásáért Antalfán megjelent Dóczy Antal főbíró előtt tett kérelem: „Mai napon nemzeti vitézlő Dóczy Antal főszolgabíránk által velünk közölt és köztünk kihirdetett felséges helytartótanácsnak parancsolatjára, terved fejet alázatossággal hajtván, Ő Felsége kegyelmes akaratjának mi antalfai ezen nemes Zala vármegyei helységbeli helvét hitvalláson levő hűséges, alázatos szolgálói, mindenekben engedelmeskedni kívánunk. Imaházunktól s vallásgyakorlatunktól parancsolatára megszününk, hanem azon alázatossággal esedezünk, méltóztassék az ur, kiküldött főszolgabíró urunk s az ur által Tekintetes alispáni urunk kegyesen minékünk megengedni, hogy predikátorunk és mesterünk maradhassanak meg parókiális házukban csak addig, míg Ő Felsége kegyelmes lábainál alázatos folyamosunkat tehetjük; avagyha addig nem is, bár csak addig tehát, miglen predikátorunk felesége gyermekágyban erőtlenségedvén, meg nem erősödik és egyháztól ki nem megyen, mert mind a kisedet gyermek, mind annak szülő anyja erőtelemek lévén, félő és veszedelmes, hogyha kibontakoznak házaikból, a téli időnek kegyetlen mostohasága halálos nyavalyát okoz. Vagyunk is teljes reménységgel, hogy ez egy alázatos cse-

ezünk, mint a mely elengedő okon és a természeti törvényen is részerint, rész szerint pedig az egész keresztyéni szokás és bevett jó rendtartáson fundálatott, az urnál és az ur által a felsőbb karban helyzetetett uraságoknál is helyet fog találni és még Ő Felsége is — reményljük s úgy hisszük — ha tudója lett volna ezen gyermek ágyas asszony erőtelenségének, predikátorunk eltávolításának végrehajtását ezen okból mellőzte volna. Továbbá könyörgünk azon is alázatossággal, méltóztassék az ur főbiró urunk ezen alázatos nyilatkozatunkat, előterjesztésébe szóról-szóra bezárni, és a Tekintetes nemes vármegyének a szerint előterjeszteni, hogy a midőn az urnak jelentése Ő Felségének befog mutattatui, láthassa Ő Felsége is, a mi Ő Felsége kegyes parancsolatjához való engedelmességünket és Ő Felségéhez megmaradandó s tartandó hűségünket. Mi ugyan nagy reménységben vagyunk, hogy Ő Felsége látván a mi próbáinkat valásunk gyakorlása szokásában kegyelmesen visszahelyeztetni s parancsolni fog.

Mit használt ez is? A reá csakhamar következetekből bizonyos, hogy azonnal menni kellett Szentantalfáról Gondol Zsigmond lelkésznek, ki az üldözések elől felesége birtokára, Szentgálra menekült; — így kellett cselekedni a tanítónak is. „Még-
vőrem a pásztort és elszélyednek a nyáj juhait“ gondolták az üldözők, de mint számos más helyén e hazának, úgy Antalján sem teheték erőszakoskodásaikkal katolikusokká a hitükért meghalni kész ösöket s megtörve bár, de fogyva nem, új erővel igyekeznek szabad vallásgyakorlatukat biztosítani.

II.

A szentantalfai árva eklézsia. Küzdelmeik azegyházi javak megtarthatásáért; újabb vizsgálat; sikertelen folyamodásuk Mária Teréziához lelkész, tanító tarthatásáért és egyéb viszontagságaik.

Mint a szomjuhozó az üdítő forrást, az elfáradt utas a hives árnyékot: úgy óhajtotta a nyilvános isteni tiszteletétől, lelkészétől megfosztott egyház visszaszerezni elvesztett szabadságát. Nem olyan idők voltak, hogy meghallgatták volna igaz okaikat,

hanem olyanok, a melyekben minden nap újabb veszedelemtől kellett rettegniök, mert a katholikus papoknak még nem volt elég ennyi áldozat.

Azon királyi parancs, mely az antalfai reform. egyháztól templomát, lelkészét, tanítóját elvette, semmit sem mond az egyház birtokáról s így a dolog természetéből következik, hogy ez érintetlenül előbbi tulajdonosa kezén marad. Önmagát tagadta volna meg a csicsói plebánus, ha ezt így értelmezte volna, azért fel használva a kedvező alkalmat, nem csak a templom parochialis házhoz, hanem az egyház mindennemű birtokához jogot formált és tényleg azt használatba vette. Ezen újabb erőszakosság ellen Domokos Sámuel megyei eskütnél óvást tettek, aki erről a következő okmányt állította ki: Közönségesen nemes és nemtelen szentantalfai ezen Tekintetes nemes Zalavármegyében levő helységbeli helyét hitvallásuak, általam az urat plebánus urat törvényben meginteti és figyelmezteti, hogy a megnevezett község Ő Felségenek kegyelmes parancsolatja és rendelése szerint az oratorium és parochialis háznak általadásában igenis alázatosan engedelmeskedtek; mindazonáltal a többi és más e fée fundusoknak (a mint 1753. junius 18-án néhai Tekintetes nemzeti Nagy Mihály ur, ugymint a Tekintetes Nemes Vármegyétől kiküldött alispán ur által a három atyafiak között egyenlő akarattal végben vitetődött osztály levélből kitetszik és a melyek Ő Felsége kegyes parancsolatját éppen nem lépik által) Ő Felsége további kegyes parancsolatjáig békét hagyjon. Egyébiránt a többször is megnevezett község ünnepelesen protestálván további fáradtsága és költsége végett a törvényes utját fentartja és ezekről feleletet és szokott bizonyóságot vár.“ Im a felelet:

1768. márcz. 21-én Csicsói plebánus uramnak az előre bocsátott intést szóról-szóra elolvastván és figyelmeztetvén, e képen válaszolt: hogy mindazon fundusoktól — a melyeket az oratoriumhoz a három részen levő atyafiak birtak és a mint a hivatkozott néhai Tettes alispán Nagy Mihály kiküldött ur három részre el ítéző levele kimutatja — további Ő Felsége kegyes parancsolatjáig el nem áll, le nem mond, sőt elbirtokolja és

protestál. Mely eképen végben vitt tiltakozást bizonyítom Domokos Sámuel Tekintetes Nemcs Zala vármegyének esküttje.

Jankó Ádám csicsói plebánus vélt jogait érvényesítendő, az antalfai egyházi javak birtokolhatásáért segélyül hívta a vármegyét, s ez az ügynek megvizsgálására kiküldötte Dóczy Antal főbíró, Dóczy László és Szalay János eskütteket, kik 1768 május 15-én Szentantalfára kiszállottak. Érdekes erre nézve a csicsói plebánus által sugalmazott főbíró azon levele, melyben röviden tudatja, hogy „a nemes vármegye parancsolatjából a tudvalevő megintésnek végben vitelére a jövő vasárnap korán kimegyek, azért intem kegyelmeteket, hogy engem, az örege eskütt uraimék, mind a két hitvalláson levők otthon várjanak, mert ottan késni nem akarnék,” mely levélből kitűnik, hogy azt hitte, könnyű szerrel megadják magukat és a templom parochialis ház után ingatlanaikat is átadják. De nem várt ellentállásra talált. Mert az említett napon kiszállt küldöttség előtt az ág. hitvallásuak részéről megjelentek: nemes Súlyom Miklós, Dobosi Miklós, Vidosza Pál és Csökö Ferencz, a reformátusok részéről nemes Nagy János, nemes Szücs István, nemes Somogyi Ferencz, nemes Somogyi János és Szarka Péter egyező értelemmel tiltakoztak lelkészi és tanítói birtokaik elfoglalása ellen. Így a küldöttség kénytelen volt a tényállást jegyzőkönyvre venni.

Az ágostai hitvallásuak így tiltakoztak: „Ami nemü fundusok tőlünk követeltetnek, mind azt a mi eleink engedték az eklézsiához a mi magunk curialis fundusunkból és annak okáért tőlünk azokat senki sem kívánhatja, nem is adhatjuk curialis jussunknak sérelmével, egyébiránt is Ő Felségéhez vallásunknak vissza nyeréséért már alázatosan folyamodtunk várunk is kegyelmes feloldozást.”

A felsorolt református nemesek pedig ekként tiltakoztak: „A követelt fundusok iránt mivel háborgattattunk, Ő Felségéhez folyamodtunk, nemesi kiváltságunknak rövidségére, kárára hivatkozván, mind azért, mivel azok iránt szerződésre léptünk magunk közt és azt Ő Felsége előtt is alázatosan bemutattuk, mind pedig azért, mivel a követelt fundusokat magunk és tekintettel eleink mint eklézsiánknak pátronusai a magunk nemesi fun-

dusunkhul engedték prédikátor és mestereinknek, melyet mi tőlünk el nem vehet senki a mi Felséges királyunkon kívül."

A főbíró dolgát végezvén, bejelentette a vármegyén az ügy ilyen állását és Zala vármegye ügyésze tiszti keresetet indított idős és ifjú Somodi János, Szarka Péter és Szücs István ellen a törvényszék előtt, a miért ezek az egyház birtokainak átadását nem engedték meg. A pörben hívatkoztak ezen egyházuk igazait hiven védelmező nemesek arra, hogy a követelt birtokok nemesi birtokok, s mint ilyenek adattak az egyházi hivatalnokoknak, kérték igaz ügyük megvizsgálását, s el is rendelte a vármegye, hogy tanúhallgatás eszközöltessék az egyházi földek, szőlő, parochialis fundus szerzéséről. Simogha Mihály táblai jegyző 1770. ápr. 22-ére Köveskállára maga elé idézte a tanukat, kiket a következő kérdésekre hallgatott ki.

„Elsőször. Vallja meg a tanu, hogy szőlőhelyben azon antalfai határban levő egy hold földet, mely főlshérlől Nagy János ur, alszélhrlől pedig Kazi Istvánnak földel szomszédslágában vagyon; ugy szintén azt is, mely Bánfán Sólýom familia malma előtt való dülőben vagyon, antalfai kálomisták irtogatták és szeregették magok prédikátorjuknak számára. Nem különben

Másodszor. Ugyvan-e, hogy korpás-hidai rétet is; mely nemes Somodi familia között lekszik, Somodi János uram engedelméből; a Domokosban levő rétecskét pedig, mely Szarka familia régi ház helyével egy tagba és egy kerítés alatt vagyon, ugyan Szarka familia engedelméből irtogatták és tisztogatták nevezett antalfai kálvinisták?

Harmadszor. Hát azt tudja-e a tanu, hogy a mocsári hegyen levő ekklezsia szőlőt ugyan többször nevezett kálvinisták plántálták? Ugy

Negyedszer. Igaz-e, hogy a parochián belől levő kertet gyöpül fogták föl a kálvinisták és azt bekerítvén egy részét feltörték, más részét kaszállónak hagyták, egy részre pedig predikátor és mester házat építettek, de az előtt az parochiális fundusnak nem tartatott?

Első tanu, nemes Sólýom Miklós Zalavármegyébe helyezett antalfai lakos, helybeli notárlus, ágost. hitv. körülbelül

47 éves. *Az első kérdésre* letett hite után vallja a tanu, hogy az előtt mintegy 11 vagy 12 esztendővel szőlőhelyben azon antalfai határban levő kérdéses egy hold földnek mintegy felét; a más részit pedig már az előtt a tanu emlékezetire — aki Antalfalván születtetvén mind e koráig ott is lakott — predikátorjok számára szántván s vetvén a kálvinisták; a másikat pedig, mely Bánfán Sólyom familia malma előtt való dülőben vagyon, ugyan antalfai kálvinisták ez előtt mintegy 15 esztendővel irtogatták és szereztették predikátorjok számára, s a malom előtt való föld melletti megye is oda tartozandó; ugyszintén a *2-dikra* tudja a tanu, hogy mind a két rendbeli kérdéses rétet irtogatták és tisztogatták antalfai kálvinisták, a megnevezett Somodi és Szarka familia, mint kálvinisták engedelmébül; osztály alkalmatosságával is a kálvinistáknak esvén a mondott rétek, azon okból, mivel akkoron úgy lett meg az egyezés, hogy a mely földet kálvinisták adtak az eklézsia számára, azon földek és rétek azoknak vissza adattattak, ugy a pápistáknak, s lutheránusoknak is. Hasonlóképen a *3-dikra* letett hite után vallja, hogy a kérdéses szőlőt is kálvinisták plántálták, de azon szőlőnek fundusa is a parochiához tartozandó fundus volt. — A *4-dikre*. Tudja, hogy a kérdéses kertet gyöpül fogták föl a kálvinisták és azt bekerítvén egy részét feltörték, másikat kaszálónak hagyván, egy részére pedig predikátor és mester házat építettek, de parochialis fundusnak tartatott e vagy sem, nem tudja.

Második tanu Illési Ferencz, római kath. ugyan ide való lakos, körülbelül 45 éves, letett hite után vallja *az első kérdésre*: A tanu Antalfa helységben születtetvén s ott is lakóképpen mind e koráig megmaradván, vallja hogy a szőlőhelyben antalfai katárban levő kérdéses egy hold földnek darab részét irtották, nagyobb részét pedig mint tisztát már az előtt a predikátor számára szántották a kálvinisták. A *2-dikra* vallja a tanu, hogy a Domokosban való kérdéses rétecskében is egy darabot irtottak s tisztogattak antalfai kálvinisták, a többi a tanu emlékezetére kitisztogatott rét levén. A *3-dikra* vallja a tanu, hogy a kérdéses eklézsia szőlőt kálvinisták plántálták, az előtt is azon helyen öreg szőlő levén.

Harmadik tanu nemes Dobosi Miklós, ugyan ide való lakos, ágostai hitvallásu, körülbelül 67 éves, az *1-ső kérdésre* letett hite után vallja a tanu, hogy a kérdéses szőlőhelyben antalfai határban levő egy hold földnek egy darabját napkelet felől nevezett antalfai kálvinisták irtogatták predikátorjuk számára. A *2-dikra*. Mind a két rendbeli kérdéses réteknek, mint osztálynak alkalmatosságával — a mely pápisták, lutheránusok és kálvinisták között lett — nekik esőknek némely részit irtogatták antalfai kálvinisták. A *3-dikra*. Vallja azt is a tanu, hogy a kérdéses eklézsia szőlőt nevezett kálvinisták plántálták az előtt parlag szőlő levén, s hogy mind a tiszta, mind pedig az irtott föld a kálvinisták által plántált szőlőnek fundusával együtt az eklézsiához birattatott régenten is. A *4-dikre*. Valónak vallja a tanu, hogy a kérdéses kertet gyöpül fogták fel a kálvinisták, ugy mint osztálykor nekik esőt, melyet bekerítvén, annak egy részét feltörték, más részét kaszállónak hagyták, egy részére pedig mester házat építettek.

Negyedik tanu Jánka György, róm. kath. ugyan ide való lakos, 56 éves az *első kérdésre* letett hite után vallja a tanu, hogy a kérdéses szőlő helyben antalfai határban levő egy hold földnek tisztássa az előtt is az eklézsiához birattatott, melynek végében egy kis sűrűt irtottak a kálvinisták; a parlagról pedig jól emlékezik a tanu, mivel az öreg szőlő volt és benne kapált is, és akkor is az eklézsiáé volt, miután a régi szőlőt kivágták a kálvinisták. A mely kérdéses szántóföld pedig Bánfán vagyon, annak egy darabját irtogatták predikátoruk számára az antalfai kálvinisták. A *2. 3. kérdésre* nem tud semmit, hanem a *4-dikre* vallja, hogy a kérdéses kertet kálvinisták kerítették be, egy részét felszántották, a mester házat is ők csinálták, a predikátor házát pedig igazították.

Ötödik tanu nemes Pálffy Pál, református, ugyan ide való lakos, körülbelül 42 éves, az *1-ső kérdésre* letett hite után vallja a tanu, hogy a kérdéses mind a két rendbeli szántóföldeket a kálvinisták, az előtt erdő lévén irtogatták, azok között a tanu is predikátoruk számára. Ugy szintén a *2-dikra*, hogy a kérdéses mind a két rendbeli réteket is, egyiket Somodi, mási-

kat pedig Szarka familia — kik az előtt békességesen birták a most mondott réteket — engedelmsükből rész szerint tisztogatták a tanuak segítségével is, predikátoruk számára, rész szerint a fent nevezett familiák által engedtetett predikátoruknak. Azt is a 3-dikra hite szerint vallja, hogy a kérdésben megnevezett eklézsia szőlőt maga is segítette több kálvinistákkal együtt plántálni predikátoruk számára. A 4-dikre, mint az előtte való tanu.

Hatodik tanu Porga István Veszprém megyei Nagy-Vázsony mező városi lakos, református, körülbelül 73 éves, az 1. 2. kérdésre nem tud semmit, hanem a 3-dikra. A tanuak is a mocsári hegyen lévén szőlője, tapasztalta s tudja, hogy a kérdéses szőlőt antalfai kálvinisták plántálták, termését predikátoruk számára meg is szedték s pinczéje nem lévén, egy izben ugyan a tanu szomszédjának pinczéjébe vitték predikátoruknak ott tormett borát, az előtt is öreg szőlő lévén, a termése predikátoruké volt — A 4-dikre. Letett hite után vallja a tanu, hogy a kérdéses kertet gyöpül fogták fel az antalfai kálvinisták, s azt bekerítvén, egy részét feltörték, egy részét kaszállónak hagyták, egy részére predikátor és mester házat építettek; az előtt pedig, hogy az parochialis fundusnak nem tartatott, onnan tudja a tanu, mivel a parochialis ház az előtt a templom mellett volt, ért is a tanu predikátort benne *Rátkai Mihály* nevűt, ez előtt mintegy 60 esztendővel.

Hetedik tanu. Boros Pál, antalfai lakos, ágostai hitvallásu, körülbelül 60 éves, az 1-ső kérdésre. A tanu antalfai helységben születésétől fogva lakván, tapasztalta s tudja, hogy a kérdéses szőlőhelyben levő szántóföldnek nagyobb részét, — Bánfán Súlyom familia malma előtt való dűlőben levő szántóföldet pedig egészen antalfai kálvinisták berekből irtották ki predikátoruk számára; nemkülönben a 2-dikra hite szerint vallja, hogy a kérdéses korpás hidai rétnek is nagy darabját, a Domokosban levő rétecskét pedig Szarka familia engedelmsükből hogy irtották és tisztogatták sokszor nevezett antalfai kálvinisták onnan tudja a tanu, mivel ezelőtt 40 esztendővel néhai Szarka Mihálytól hallotta, hogy az ő elei alták s engedték volna a kérdéses ré-

tecskét berekből kivágattatni kálvinista predikátor számára. Azt is a *3-dikre* hite szerint szerint vallja, hogy a mocsári hegyen levő szőlőt sokszor említett kálvinisták plántálták. A *4-dikre*. Azt is vallja, hogy a kérdéses kertet a kálvinisták fogták föl gyöpül s azt bekerítvén egy részét feltörték, egy részét kaszállónak hagyták, a predikátor házát pedig ugyan a kálvinisták újitották mester házzal együtt.

Nyolczadik tanu Molnár Ágoston, a Zalavármegyei Ság pusztán molnár, ágostai hitvallásu, körülbelül 56 éves. Az 1-ről nem tud semmit, hanem a 2-ről a tanu ez előtt mintegy 27 esztendővel a bánfai malomban molnár levén, jelen volt, a midőn a kérdéses korpáshidai, bánfai malomnak szomszédságában levő rétet Somodi familia által adta a kálvinista predikátor számára jó akaratból, a mit is el megyeköveztetett a tanu láttára, annak egy darab része már rét, más darab része pedig berekből álló levén, ugyan az antalfai kálvinisták irtották ki, ez előtt pedig Somodi familia birta békességesen. A *4-dikre*, tudja a tanu, hogy a parochián levő kertet gyöpül fogták fel a kálvinisták s ők kerítették be, egy részét feltörték, egy részét pedig kaszállónak hagyták.

Kilenczedik tanu, nemes Csökör Mihály, antalfai lakos, ágostai hitvallásu, 52 éves. Az első kérdésre. A tanu ez előtt 50 esztendőktől, úgy mint gyermekkorától fogva mind e koráig antalfai helységben lakván, tapasztalta s tudja, hogy a szőlőhelyben a kérdéses egy hold földnek mintegy felét a tanu láttára, — a Bánfán levő kérdéses földet pedig egészen antalfai kálvinisták irtogatták predikátorjok számára; hasonlóképpen a *2-dikre* tudja, hogy a kérdéses korpás-hidai rétnak egy darabját úgy irtották ki, egy darabját pedig mint tiszta rétet engedte által a kálvinista predikátornak Somodi János, kinek is édes atya a tanunak ipa volt; a kérdésben kitett Domokosban levő rétecskének nagyobb részét hogy Szarka familia engedelmeiből irtogatták és tisztogatták sokszor nevezett antalfai kálvinisták, innen kitetszik, mivel a mellett senkinek sincs rétje Szarka familián kívül; néhai Szarka Mihálytól hallotta is a tanu ez előtt mintegy 40 esztendővel, hogy ő engedte volna azon rétecskét predikátoroknak;

azt is a 3-dikra hite szerint vallja a tanu, hogy a mocsári hegyen levő eklézsia szőlőt nevezett antalfai kálvinisták plántáltak az előtt öreg szőlő levén. A 4 dikre. Vallja azt is, hogy a kérdéses kertet gyöprül fogták föl s elkerítették, rész szerint kaszálónak hagyván, egy részére pedig predikátor és mester házat építettek a kálvinisták, lutheránusok és pápisták segítségével.

A kihallgatott kilencz tanu vallomása lényegében megegyez abban, hogy a református lelkész által haszonélvezett ingatlanok nagyobb részét a Somodi és Szarka familia adományozta. Igazságukat a helytartó tanács is elismerte s fundusaitak használatukban meghagyta.

Adataink hallgatnak azon dologról, a melyért a királyi felség elé viszik ügyüket; a folyamodványon hiányzik az évszám, de minden valószínűség szerint ezen időből való a Mária Teréziához lelkész és tanító tarthatásért benyújtott kérvényük, mely mivel ezen kérdéses földekre is vet némi világosságot, egész terjedelmében ide irom magyar fordítását.

„Felséges Császári és Apostoli Királynő!

Természet szerint kegyelmes Asszonyunk!

Ha szintén még most is fájdalmasak azok a sebek, és Felségednek jó orvosló kezeit várják, melyek 1768-dik esztendőben, vallásunknak közönséges gyakorlásától, predikátorunktól és mesterünktől megfosztatván, mi rajtunk estenek: mindazonáltal a Tekintetes nemcs vármegye ezen felül még más büntetéssel is igyekezik megbüntetni, sőt már tiszti keresetet is támasztott ellenünk azon földeink iránt, a melyeket engedelmlünköl birtanak predikátorunk és mesterünk, s mint végzéséből kitünik, azt ítélte, hogy tölünk elvétessenek, és félő is, hogy mindjárt az első törvényben el veszi.

Kegyelmes Asszonyunk! Éppen nem láthatjuk által, honnan vett a vármegye alkalmat, hogy semmi királyi kegyelmes rendelés nem levén e félő, mégis magától azt cselekedje, hogy kérdést inditson, anyival inkább hogy perrel ellene támadjon és tölünk elvételni ítélje.

Felségednek kegyelmes parancsolatai, melyek a mi dol-

gunkba a vármegyén kihirdették, éppen arról hallgatnak. Mert az első parancsolat, a mely 1768. január havában kelt, csak azt adja elő, hogy a mi vallásunk gyakorlása tiltassék meg. A másik pedig, mely 1769. augusztus havában hirdettetett ki, mint a mely az ágostai hitvalláson levő közbirtokosok által megigért fundusokat illette, mi reánk nem tartozik, annyival inkább, mivel ott világosan ki van mondva, hogy *„azok a fundusok, melyeket — a mint a szavak vannak — a nem katolikusok vagy magok adtanak, vagy pénzen vettenek és arrafordították: azok és az olyanok a nem katolikusoké maradjanak és azoknál hagyják meg.”* Már pedig azokat a fundusokat, a melyeket predikátorunk és mesterünk birtanak, részint magunk szereztük és irtottuk, részint a mi eleink alták, a mint a vizsgálatból nagyobb részben ki tűnik.

A mely kérdés körül azt is meglehet jegyezni, hogyha egy vagy más fundust a bizonyítékok nem létele miatt világosan leszámaztatni nem lehetne: mindazonáltal abból nem következik az, hogy azon birtok valaha a kath. eklézsiáé lett volna, és most vissza kellene venni, mert még az sem bizonyos, hogy a mi helységünkben valaha a katolikusoknak eklézsiájuk lett volna. Mert azok a jelek, melyek annak tartatnak, valószínűleg eklézsiának jelei, mindazáltal meglehet próbálni, hogy valamint más épületeket, úgy ezt is az időnek mostohasága pusztította el.

Ellenben pedig a mi vallásunknak gyakorlása régi időktől fogva meg volt; hogy a predikátorokról jó gondviselés volt, a felől senki nem kételkedhetik, s hogy ezen fundusok is ezekhez tartoztak, bizonyosan el lehet hinni.

Az is megvagyon, hogy a megperelt fundusok között némelyek a bárczfai és bánfai birtokban vannak, a hol a katolikusoknak soha eklézsiájuk nem volt, és így következésképpen a vármegyei ügyész előterjesztése alap nélkül szükkölködik, mi is, mint a Tekintetes vármegye jól tudja a megemlélt birtoknak birtokosai a mi igaz jogainkkal egyedül csak a predikátornak és a mesternek nem is más végre engedtetett földünkkel meg nem fosztathatunk.

Mely indokaink alapján Felséged előtt alázatosan könyörgünk, hogy azon megtámadást, a melyet, mint feljebb említett, Felségednek minden parancsolatja nélkül a vármegye ellenünk indított, mit sem gondolva az általunk felhozott indokainkkal, a mi kárunkra állítottott, vagy megsemmisített, vagy pedig a végrehajtás előtt felvitetni és elolvasni méltóztassék, és mi is a mi fundusainkat úgy a per alá vettek, mint a° még nem peresítetteket megtarthassuk; és hogy mi is minden lelki vigasztalás nélkül élni ne kényszerítettessünk: a mi gyermekeink is Istenes és tisztességes tudományok nélkül nagy tudatlanságban ne nevelkedjenek, *predikátor és mester tarthatását kegyelmesen megengedni méltóztassék.* A mely kegyelmes császári és királyi kegyelmeért hűséggel és engedelemmel készek vagyunk meghalni. Felségednek alázatos és mindenkor hűséges jobbagynai, a Zalavármegyében levő antalfai helységnek nemes birtokosai és egyéb lakosai.“

Az antalfai reform. egyház gondosan őrizett levelei között nem találtam egyet sem, melyben ezen kérvényükre akár megengedő akár elutasító határozat jött volna. Maga a királynő is mindent elkövetett ugyan a reformátusok vallásgyakorlásának korlátozására, s úgy ő maga, mint tanácsolói szívesen elnézték, ha egyes vármegyék túlzásig vitték a foglalásokat, sőt — mint látni fogjuk — szentesítették is azt, s így hallgatólag mintegy beleegyezését adta az antalfai reform. egyház teljes megsemmisítésébe is. Ily körülmények között örökre emlékezetben hagyták, s hítünk, vallásunkhoz való ragaszkodásuknak követésre méltó példáját mutatták azok a régi jó elődök, akik kitartottak mind halálig és életük, vagyonuk kockára tevésével védelmezték igaz érdekeinket. A szentantalfai reform. egyház hitbuzgó tagjai, a maguk kicsiny körében megtettek minden áldozatot, a mit csak megtehettek és dicsérrettel, elismeréssel legyen itt róluk feljegyezve, hogy egyetemes perbefogásukkal sem sokat törődtek, mert őket megfélemlíteni nem tudták s tiltakoztak véglegelhetükig igazságuk érzetében.

Mit is tehettek volna mást. A királyi kegyelemre, — a melyre ekkor a protestáns ügyek bizva voltak —, hiába hivat-

koztak, egyik kérvényüket érte a másik, melyben újabb sérelmekről, üldöztetésükről panaszkodtak, de kegyelmes választ nem nyertek, mert az udvarnak is az volt a célja, hogy teljesen elnyomja mindenütt az általa gyűlölt anyaszentegyházunkat. — Jó fellegvár volt ily esetben a nemesi kiváltság, ezen az ősi jogop megmentették. a mit megmenthettek. Ide menekültek az antalfaiak is, s küzdve — szenvedtek minden csapást, melyet az ádáz hatalom rájuk mért.

Zalavármegye nem sokat törődött a királynőhöz igaz ügyekért folyamodó antalfaiakkal, jogos kérelmükkel. Ismeretlenek ugyan ezen újabb adatunk előzményei, de belőle következetesen levonhatjuk a kath. papok befolyása alatt nyögő vármegye mindenre-kész szolgálatait, mert a hol hitfeleink üldözését ezek kérték, mindenütt segítő kezet uyujtott, s úgy látszik kedve telt az ilyen cselekedetekben. A fentebb közölt tanuhallgatás igazságot szolgáltatott ugyan a református egyházi javak jogi természetéről, de azért mégis kiszállt Antalóra a főbíró, 1770 július 14-én, s elakarta foglalni földjeiket; de nem engedték, mint a következő okmány tanusítja:

„Alább írottak jelen levelünkkel bizonyítjuk, hogy 1770 július 14-én, a Tekintetes nemes vármegye kegyes kiküldetéséből szentantalfai helységben menvén, s előnkbe hivatván a kálvinista részről nemes Szücs Istvánt, öregbik Somody Jánost és Cseh István uraimékat, kik is mind magok, mind a több kálvinista uraimék nevében Tisztelendő plebánus ur felszólítására az alább irt mód szerint feleltek ezen törvényes intésre ugymint:

Mi szentantalfai helvét hitvalláson levő nemes közbirtokosok, közönségesen alázatosan emlékeztetjük Tekintetes főszolgabíró urunkat következő nyilatkozatunkkal:

1-ször. Hogy 1769. augusztus 1-én egyedül csak az ágostai hitvallású közbirtokosok által megajánlt fundusokat illetőleg érkezett kegyelmes királyi parancsolat azt tartja, hogy a lutheránusok minden eklésia fundusokat, melyeket magukéból vagy maguk, vagy eleik nem adtak, adják vissza a pápistáknak,

2-szor Ezen kegyelmes parancsolat jóllehet csak a lutheránusokat egyedül e részben illeti, mindazáltal, mi is a tovább

való békesség kedvvéért a Tarló szőlőben való földünket oda engedték, mivel akkor arról semmi különös jogot mutatni azon parancsolat értelme szerint nem tudtunk; többet pedig semmit nem engedtünk, a mint az ur által lett megintésre írásban tett feleletünkből meg tetszik, mivel a többiekről való jogunkat ismerjük és azon perben, mely hatóságilag ellenük foly, meg is mutatjuk.

3-szor. Mintha azon felséges parancsolat a földeknek vissza adása végett minket is egyaránt illetett volna, és mégis elene, hogy több földet nem engedtünk a pápistáknak, engedetlenkedtünk volna, a Tekintetes nemes vármegye márcz. 18-ra némelyeket közülünk hatóságilag idézett, és a per most is függőben vagyon. Azért

4-szer. Mivel mind ezekből megvilágosodik, mit kellett oda eresztünk és tényleg mit eresztettünk oda, mit nem? Azért az ellenvetésből ki fog jönni, hogy mi semminemű hatalmaskodást a parochiális szőlőnek és egyébbnek is visszavaló foglalásában a mint állittatik nem tettünk. Nem is lehet bennünket oly értetleneknek gondolni mivel tudjuk jól, hogy ámbár a nemes vármegye előtt légyen is most dolgunk, mindazáltal Felséges asszonyunk is bele fog kegyelmesen tekinteni, hogy ily Felség előtt játszani, avagy tréfálni elkövetnénk. Méltóztassék azért a nyomozást méltó hűséggel megtenni, mi is azt kívánjuk, mert mi hatalmaskodók nem vagyunk, hanem a hatalmaskodók ellen oltalmaztuk csak magunkat, úgy mint a kik midőn a pápisták kérdésben vett szőlőnket hatalmasul elfoglalni kívánták, mi ellenben nem engedtünk. De bizounyal megtetszik, hogy a pápistáktól e részben való vádolásunk csak arra való, hogy ártatlan ügyünket valami uton és módon nehezebbé tehetnék; mert jól tudják ők maguk is azt, hogy nem csak a fundusok melyeket most oda nem eresztettünk, vagy magunk, vagy eleink által szereztettek és csatoltattak a parochiához, de még azt is, hogy a mit 1753-ban nekik engedtünk, azt annak örökös tulajdonosa, ki a maga hitvallásán levő eklézsiának zálogba vette, tőlük vissza kívánni akarja. Minekokáért minden esetre alázatosan tiltakozunk és kívánjuk, hogy ezen írásban beadott

alázatos nyilatkozatunkat a maga jelentésébe be tenni, és nekünk is a szerint bizonyítványba kiadni méltóztassék.

Mely sajátlagos módon általunk véghez vitt megintésünkről és a feleknek írásban beadott feleletükről adjuk ezen bizonyosság levelünket, aláírásunkkal és pecsétünkkel megerősítvén. Kelt mint fent Dóczy Antal Tekintetes nemes Zala vármegyének esküttje."

Ezen tiltakozó nyilatkozat 2. pontjában felhozott Tarló szőlőben levő föld átengedéséről, van az iratok között egy évszám nélküli, de minden esetre ezen időből való levél, melyet felhozott állításuk bizonyítására jónak láttam közölni. „Antalfai helvét hitvalláson levő közbirtokosok, hozzánk kiküldött főszolgabíró urnak megintésére, minden alázatossággal ezt felelik: hogy a felséges helytartó tanács parancsolatja szerint a Tarló szőlőben levő földet, mivel most arról semmi különös vagyon szerzési jegyzéket nem mutathatnak, de jogukat fentartják — most oda adják, a többit pedig, ugymint a réteket és kerteket, mivel rész szerint helvét hitvalláson levő magán közbirtokosok engedelméből és könyörületből elzálogolásokból birta a predikátor, részint pedig magok munkájával erdőből irtották, sőt míg kész pénzen is vettek, a szőlőt is a helvét hitvalláson való közbirtokosok, maguk fundusukon, maguk ültették: azért tovább is megtartják."

Mihelyt így elmondhatták igaz okait a vármegye küldöttek előtt, a melyek alapján egyházi birtokaikat megtarthatni reménylették, élt közöttünk azon forró óhajlás, hogy míg Ő felségéhez vallásuk szabad gyakorolhatásáért benyújtott folyamódásukra kegyelmes válasz érkezik, gyermekeik taníthatásáért egy tanítót vihessenek. Kérték ezt annyival inkább, mivel e helytartó tanács felvilágosítást kért a vármegyétől, „hogy vajjon melyik hitfelekezetnek volt Antalfán iskola tanítója és mióta volt a micsoda alapja van kérdésünknek." Ezen helytartó tanácsi leiratra való hivatkozással, alázatosan folyamodnak a Tekintetes, nemes vármegyéhez hogy méltóztassék Tekintetes főszolgabíró urunkat esküttjével együtt a mi helységünkbe kiküldeni, hogy előterjesztést tehessen a felől, mennyi számú gyer-

mekcink legyenek, a kiket kellene Ő felsége kegyes rendelése szerint a tudományokban nevelni A vármegyéhez küldött ezen kérvényüket így írják alá: alázatos kész szolgálói az antalfai helyét hitvalláson levő árva ekkleziának tagjai közönségesen.“

Zalavármegye 1771. június 29-én Zala-Egerszegen tartott közgyűléséből — mint a kérvényre irt végzésből olvasom — utasította a főbirót, hogy ezen ügy megvizsgálásáért Antalfára szálljon ki, és annak állásáról jelentést tegyen. — Eljárásáról semmi emlékünknél nincsen, de valószínű, hogy megállapította a református tanítói állomás létesítését, s a kérvényükre mindenjót váró antalfaiak, ekkor a veszprémi egyházmegye esperese Pados Ferencz vámosi lelkész útján, megkeresték a magyarországi református egyházkerületek által, a vallásügyeknek az udvarnál való kellő képviseléseért Bécsben tartott biztosát Nagy Sámuel a közbenjárásra, ki erre a következő levelet irta: „Tiszteletes Nagy jó Uram!“ Vettem az elmúlt február hó 16-áról hozzám bocsátott érdemes levelét Tiszteletes nagyjó Uramnak, legközelebb tisztelettel. Az antalfalui ügy előhaladása előtt tudva vagyon, úgy az is Györffy uram¹⁾ jelentéséből, hogy már Pozsonyba felküldetett, de még ide fel nem jött, következésképpen nem is mehetett iránta semmi parancsolat is innét, hanem ha Pozsonyból ment volna, még egy vagy más körülmény megvilágosíttatása iránt. Azért nem árt csakugyan egy keveset vizsgálódni iránta; de ha ment onnét, az nem törvényes, mivel annak innen kell a maga idejében menni, ha tudniillik feljön egyszer és itt fenmarad. Többire szives indulatokba ajánlottan maradok Tiszteletes Nagy Jó Uramnak Bécs, 1772. márcz. 5. igaz tökéletes szolgája Nagy Sámuel.“ Az utóiratban arra kéri Pados Ferencz esperest, hogy bizonyos szentgáli lakos Tóth Jánosnak és testvérének eszközölt ki a télen egy kegyelmes parancsolatot, melynek taxájára hagytak ugyan nála 8 frt 32 krt. de 24 frtot kellett érte fizetnie s nem bánná ha minél hamarább megküldenék neki.

¹⁾ Györffy József szentkirályszabadjai, majd veszprémi híres ügyvéd, egyházpolitikai író, majd 1784 után a veszprémi egyházmegye segédgondnoka volt.

A megyei ügyész által idősb és ifju Somodi János, Szarka Péter és Szücs István ellen indított per, a miért ezek a református lelkész és tanító haszonélvezetére családjaik fölkljéből átengedett ingatlanokat a csicsói plébánusnak nem adták által, reájuk nézve kedvezőtlenül végződött, mert a helytartó tanács 1773. október 21-én kelt rendeletében az antalfai rom. kath. templomhoz tartozó mindennemű ingatlanokat elfoglalni kimondotta, s Zala vármegye 1774. febr. 4. gyűléséből utasította a főbirót, hogy ezen visszafoglalást eszközölje. Hertelendy Imre főbiró erre vonatkozólag ifju Somody Jánosnak írja: minémű tisztí kercsetet ezen Tekintetes Nemes Zala vármegyének ügyésze a törvényszék előtt kezdett kegyelmed ellen is 1770. esztendőben megesett márczius hónapnak 28-dik napján a végett, hogy kegyelmed Felséges királyi kegyelmes parancsolatnak megvetésével a szentantalfai pápista templomhoz tartozandó földeket és réteket visszaadni nem akarta, és nem is adta, ugy azon perfolyam miképpen végeztetett az említett törvényszéken a nemes vármegyének: reménylem frissen emlékezik kegyelmed. Ugyanazon perben következő idővel minémű királyi kegyelmes parancsolatok a felséges királyi helytartótanács által érkeztek és a nemes vármegyének is azon parancsolatokra micsoda rendelése lett, mindeniket másolatban megküldöm kegyelmednek; és mivelhogy nékem a nemes vármegyétől parancsoltatik, a törvényszék végzését a felségének kegyelmes parancsolatjához képest végrehajtani, azért azon végrehajtásnak véghezvitelére rendeltem a most folyó 1774. esztendőben beérkezendő április hónapnak 19 napját, több ha szükséges leszen napjaival együtt itt Antalfán, ezen Tekintetes nemes, zalavármegyei helységben megtenni, melyet midőn kegyelmednek jó idején tudtára adom, maradok Antalfán 1774. márczius 11. hivatalbéli szolgálja. Hertelendy Imre főbiró.

Hivatkozott helytartó tanácsi rendelet a római katolikus templomhoz tartozó földek, rétek visszafoglalását mondotta ki. Valóban olyan semmitkereső nagyhangu végzés, a melyet nem vártak a reformátusok egyházi javait elfoglalni kész papok. —

Hiszen Autalfán nem volt eddig római katolikus templom; egyetlen tanu hallgatás sem bizonyíthatta, hogy a róm. kath. templomnak birtoka volt, csupán az 1753. évi osztályozáskor jutottak mindegyik hitfelekezet czéljaira. De jó ürügy volt a róm. kath. templomhoz tartozó földek. rétek átadására hozott helytartótanácsi végzéssel, minden egyházi javak elkobzásával rémitgetui, az amugy is árvaságra jutott szegény református egyház tagjait. De ezek igazságuk teljes tudatában felkészülve várták ezen újabb támadást, melyről egy kortárs, az akkori köveskállai lelkész ezeket írja: „A szegény autalfaiak, mihelyt hozzám hozták ezen dolgukban jött kegyelmes királyi parancsolatot, azonnal siettem ezt az urnak kezéhez küldeni, hogy most miben légyen egész dolguk bölcsen megérthessék az urak. — Szegényeknek az a nagy bajuk, hogy a római katolikusok az 1753-dik esztendőben közönséges megegyezésből tett osztálykor esett részüket is birják, de birják a reformátusok belső fundusának nagy darab részét is, mert azon elfoglalt parochiális ház és az iskola egymás végibe vannak s csak ezeknek végibe bírnak egy darabot addig, a mint ki megy mind a három rész egyaránt, a mely darabban behelyezték is magukat a végrehajtáskor. Már hát a római katolikusok a magukét is birják, a lutheránusokét is akik maguk átadták nekik és a helvét hitvalláson levőknek jutott föld jó darab részét is; e mellett a mieink is egy szántóföldet átengedtek a pápistáknak az említett tájokon kívül már mióta ijesztgettetnek, a mely elég rosszul esett. Holott azt mondják ezek szegények, hogy ama régi oszlályban mind a belső, mind a külső fundusok a három hitvalláson levő közbirtokosok között egyaránt felosztattak. — Már szegényeknek egész dolgukat bizzuk az uraknak kegyes gonviselésökre, kérvén alázatos bizalommal az urakat, mint Istentől ez időben különösen rendeltetett patronusainkat, gondviselőinket, hogy a lehető uton módon dolgukat eligazítani méltóztassanak.” Ki volt az, a kihez Zsoldos János köveskállai lelkész és a veszprémi egyházmegye tanácsbírája ezen lehelét írta? nem tudjuk, de úgy látszik hasznára volt ez az árva eklézsia dolgainak, mert mikor a főbíró a kath. parochiális fundus meg-

állapításáért Antalfára kiszállt, ezen levél jó irányba terelte a vizsgálatot. Közlöm ezen okmányt is érdekességeért:

„Alább meg irt jelen soraimmal bizonyítom, hogy a veszprémi káptalannak megkeresése mellett a nemes vármegye parancsolatjából Antalfára kimentem a végre, hogy a katholikuskoknak az 6 belső fundusok iránt való okaikat megvizsgál-nám, ottan jelen levén főtisztelendő Balassa István kanonok a káptalannak kiküldött személye, a pápista részről nemes Süle Sámuel, Pálfi Miklós, Illyés Ferencz és Mihály, Jankó György és János, a lutheránus részről nemes Sólyom Miklós, István és Ferencz, Vidosa Pál, György és István, Dobosi István, a hel-vét hitvalláson levők részéről nemes Cseh István, Somodi Ist-ván, János, Ferencz és Miklós, Szarka György, Szücs István, Nyirő Sámuel. E fent irtaknak a nemes vármegyétől lett kül-detésem fundamentoma ezen áll: kijelentettem, hogy a pápis-ták kérésének körülállását megvizsgál-nám, mert hiszik, hogy a helvét hitvalláson levőknek lett kegyelmes rendelkezést 6 felsé-gének, 6 felsége fogja változtatni. Minek előtte pedig a vizs-gálathoz fognék, a jó békességre és örökkétartó megegyezésre emlékeztettem; elvégezvő ezen nyilatkozatomat a fent irt Ba-lassa István kanonok ur ezekre emlékeztette: 1-szor, Hogy az 1753-dik évben mint állitják lett osztálykor a pápisták paro-chiájának kijelölt fundust soha a pápisták nem kapták meg, és mivel nem kapták meg a mutatott fundust, a belső fundus-nak harmad részét átadták. 2-szor. Az 1769. esztendőbeli Ő felségének kegyelmes parancsolatja szerint világos szókkal az parancsoltatik, hogy a mely fundusok hajdan a parochiához tartoztanak, attól megválva a melyet vagy maguk pénzén szer-zettenek; vagy magokéből szakasztottak, a pápistáknak adat-tassanak, a helvét hitvallás gyakorlata semisítették meg. a pápista pap bevitessék és az, az említett harmadrészt, mely a katholikusok kezénél volt megkapta, sőt a kétharmadrészt is e szerint, melyet hajdan a pápisták birtak megkapta, birta és egyharmad részéből azon fundusnak a reformátusok által kizárattak. 3-szor. Jól emlékeznek, hogy mind a három valláson levő antalfaiaknak adományából ez a fundós a parochiához

tartozott és azon szőlőnek része is, mely az utóbbi rendelkezés által visszafoglaltatott, tartozott az oklészsiához. 4-szer. Az illendőség is azt hozza, minthogy a templomnak szomszédságában vagyon az a fundus, amaz pedig alkalmatlan, sőt hogy az a közös fundus a községnek hagyattassék: törvényes, minthogy ezek az okok úgy hiszi, hogy Ő felsége által az 1769-dik esztendőbeli parancsolat szerint vissza adattatik, nemkülönbén a nemes közbirtokos uraimék is, az ágostai és helvét hitvalláson valók ezekről meggyőződven, a parochialis fundust a szőlővel együtt visszaadják. A fent czimzett kanonok úrnak előterjesztéseit én is javasolván egymásra tekintettek a nem katolikuskok és maguk között tanácskozáván, az 1753-dik esztendőbeli osztályuk szerint, melyet ezen utóbbi végrehajtás előtt békével mindenkor birtak a pápisták, vissza adni készek lettek, úgy mindazonáltal, hogy a királyi rendelkezés szerint a parochiának lefoglalt fundushoz a pápistáknak semmi közük ne legyen; mint-hogy pedig ezt a harmaéreszt a kanonok ur elfogadta ugyan, de a más két harmadrészhez és a szőlőhöz való jogát fenhagyta, arra pedig hogy a pápisták ezen utóbbi rendelkezés szerint a parochialis fundushoz foglaltatott fundusból kihagyattassanak: ebben meg nem egyezhet. Ezen nyilatkozatára a kanonok úrnak, megindulván a nemkatolikusok és ajánlásokat emlegették és felkiállottanak, hogy az Ő felsége parancsolatjához ragaszkodnak, világos jelét adván, mily nehéz a diadalmas szívöknek hajolui. Így füstbe menvén az egyezésnek reménysege, végtére arra mentünk, cz-e, vagy amaz fundus legyen alkalmas a parochialis fundusnak, a kanonok úrtól és a pápistáktól kényszerítetve lévén. A fent megnevezett személyek jelenlétében ki mentem és mind a két fundusnak minéműségét a mint legjobban lehetett megvizsgáltam. A mely általam véghez vitt vizsgálat erejével átláttam, hogy mind fekvésére, mind nagyságára, mind hogy nagy épület is van rajta és a templomhoz közel van és csak az út választja el, mind az osztály szerint, mind az 1769-dik esztendőbeli királyi rendelkezés szerint nekik adattatott; hozzájárulván, hogy parochiális helynek ez illendőbb, ellenben a másik mindezekről üres és 232 lépésnyire van a templomhoz és

inkább pásztoroknak lzkó helyének alkalmas, az én hivatalomnak hitelessége szerint adván erről ezen megismertető bizonyítványomat. Szentantalfu, 1774. junius 21. Hertelendy Imre, nemes Zalavármegye főbirája.“

A hosszas pernek tehát mégis csak az lett a vége, hogy parochialis fundusukat, épületüket át kellett adni a róm. katolikusoknak. Ez a fundus a mostani róm. kath. templom és iskola helyén lehetett, s a református templom, a hol most van, s a körülötte levő belső telek úgy maradt a kezeik között, hogy ez puszta hely volt akkor. Az idő nem volt alkalmas sérelmeik orvosolhatására, pedig az antalfuiak megszűnés nélkül zörgettek a trón zsámolya előtt, de meg nem hallgattattak. Esperes, püspök, a bécsi vallásügyi biztos levelei bizonyítják ezen folytonos kérvényezésüket, kik alig tehettek egyebet velük, mint vigasztalták, bátorították őket.

Ugy látszik, a szentgáli királyi vadászok közvetítették a leveleket. Ezek minden év elején vitték a bakonyi nemes vadat a királyi konyhára, s nem egyszer református hitsorsaik sürgető levelét a vallásügyi biztoshoz. Im a régi időkre emlékeztető jelül ide irok még egy ilyen választ mely a veszprémi egyházmegye esperesének szolt: „Tiszteletes nagy jó Uram! Érdemes levelét Tiszteletes uramnak nagy becsülettel vevén, ugyanazon szentgáli uraiméktól mindjárt felelni kívánok. A szegény antalfuiak ezuttal vallásgyakorlatért éppen haszontalanul folyamodnának. Mesterhez is olyanhoz, aki velök könyöröghetne, semmi reménységet sem nyújthatok, mivel egy rendelés ezen kérésnek határozottan ellentáll, melynek megváltoztatása iránt még most nem is álmodozhatunk: hanem a gyermekeskék tanítására talán hamarabb megengedődik az illetén mester bevitele és első lépésnek, a mint az idők s dolgaink megnehezései vagynak, ez is elég volna. Idővel ha a feltételek változnak, s az elmék is, melyek az ez előtt való esztendőnkbe némelyek által okozott nyughatalanságokra nézve tőlünk nagyon elidegenedettek, kevésbé nének, a többiekről is talán könnyebben vehetnénk reménységet. A kapolcsiak bajának is orvoslásába igyekezni fogok és vagy T. Kun uramnak, vagy Soós István uramnak, ki talán hozzájuk

közelebb is vagyok, megfogom kimenetelét írni. Többire szíves indulatiba ajánlottam vagyok Tiszteltes nagy jó uramnak Bécs, 1777. január 16. igaz köteles szolgája Nagy Sámuel.*

Nagy igazság van kifejezve ezen levélben. Mária Teréziát környezete oly elfogulttá tette, hogy nem egy ilyen kisebb eklézsia, mint Szentantalfa, de még a nagyok és fényesek is hijába kérték tőle vallásuk szabad gyakorlását, ha azt egyszer valami ürügy alatt elvehette. Várniok kellett jobb időkre elfogulatlanabb emberekre, melynek közelségét minden igaz lelkek epedve óhajtották. De ez az idő csak II. József trónra lépésével kezdődik.

III.

Valláserkölcsei élet. Egyházi törvények.

A mai anyagi korbán kevesen emelkednek fel arra a magaslatra, a melyről a hitükért, vallásukért mindenüket feláldozni kész XVIII. századi elődök oly követésre méltó példaképpen tündökölnék. Ők érezték, micsoda kincsük volt a vallásban, a lelkiismereti szabadságban, mely nagykorúságra nevelte őket, s ezért hogyne tettek volna meg mindent. A mai idők embere nem akarja mérlegelni a vallásban rejlő nagy kincset, ő azon áldozatokat számlálgatja, a mibe hitének, vallásának évi fentartása kerül. Pedig itt a példa, mely beszél, int, figyelmeztet, hogy mégis csak azok a régiek voltak azok, a kiket példánnyul kellene vennünk a hitbuzgóságban, az erényes cselekedetek követésében.

Milyen idők voltak azok! Mikor a czégeres bűnre vetemedőket, a mások becsületében gáncsolódókat, egyszerűval mindazokat, a kik a jó rendet megzavarták, maga az egyház büntette: intéssel, feddéssel, dorgálással, az egyházból való kirekesztéssel. És ez a rendtartás nevelt erényes, becsületes, istenfélő embereket. Ebben a korban az 1623. évi komjáthi-i kánonok voltak mindenütt kötelezők, de ennek korlátain belül a jó rend fentartásáért minden egyházban a helyi szokás és gyakorlatnak megfelelően voltak olyan törvények, a melyek megérdemlik, hogy az enyészettől megmentessenek, s a melyeket olvasva nem egy

egyházát szerető ember mondja, bár ugy volna ma is. Szászi János ~~antalfai lelkész~~ 1764-ben az egykori *polyáni* egyház anyakönyvébe, mely urasztali felszereléseivel együtt került Antalfára —, szintén emlékezetben hagyta azon kort jellemző törvényeit, a mint következik:

Egyházi törvények,
melyeket a többek között szükséges tudni a hallgatóknak is.

Az eklézsia előjárói iránt.

1. Az előjáróságra olyanok választassanak, a kik a bévett igazságot tántorgás nélkül szeretik: másfelé nem hunyorítanak, vallásukban nem lágy melegek.

2. A kik nem szelesek, személyekben és cselédjeikben nem megjegyztettek! mert aki a maga házát nem tudja a jóban igazgatni, hogyan tudná az eklézsiaát.

3. Akik a szólásban igazak, bátrak, nem csácsogók és a titkot megtudják tartani.

II. Külső testi büntetéssel senkit ne büntessenek; hanem intés, feddés, dorgálás és kitiltással élhetnek.

III. Serények legyenek a predikátor fizetésének annak idejében való beszolgáltatásában; az eklézsia földeinek, réteinek s egyéb jószágainak megtartásában; a más kézre ment jószágnak kikeresésében; háznak, kamarának, kertnek gondviselésében, építésében: mindenek felett tanítóik becsületüknek és veszedelmes időkben életüknek is oltalmazásában.

IV. Ha predikátorjuk meghal, vagy változik, illendő módon a szent társaságtól mást kérjenek.

V. Az iskolára vigyázzanak, mi szükség vagyon; és a gyermekek nevelésére is: épülnek-e; a rosszakat intsék, fenytessék; az iskolába nem járó gyermekeket is, ha rosszaságban érik, megbüntessék.

VI. Az előjárók közül legyen a kurator, aki az Isten dicsőségére másoktól kegyesen adott pénznek perceptora legyen és esztendőnként mindenekről számot adjon az előjárók előtt és a predikátor előtt, semmit be ne vegyen, se ki ne adjon a predikátor hire nélkül.

VII. Az előljárók vigyázzanak a kurátornak és dékánynak dolgaira, mint járnak el azokban.

VIII. Ha egybegyűjtetnek az eklézsia ügyeinek megvizsgálására, lelkiismeret szerint, igazán ítéljenek és mindvégig ott legyenek.

IX. Az eklézsia minden tagjainak, azoknak cselédjeiknek erkölcsökre, maguk viselésekre, mind künn, mind a templomban vigyázzanak, rosszaságukért megfedjék; vagy ha botránkoztató a cselekedet, az eklézsiának bemondják.

X. Az eklézsiának a hol mi jót vagy jövedelmet szerezhetnek, elkö vessék és a kurátor kezébe adják.

XI. Az összeháborodtakat, haragtartókat összebékéltessék.

XII. Ha valaki házánál, tudva, másunnan kiűzetett rosszat, vagy közöttünk czégéres vétekben élőt tart, az olyan embert megbüntessék, mint a rossznak patronusát.

XIII. Ha valakitől szitkot, ember rágalmazást hall, vagy szombat törésben éri az előljáró: közönséges helyen számadásra vonják.

XIV. Nagy dologban törvényt ne mondjon egy előljáró, társai hite nélkül.

XV. Arra is gondjuk legyen az előljáróknak, hogy a templombeli szertartások, ülések, könyörgések, tanítások, éneklések, embereknek maguk viselése, egyszóval mindenek szép renddel és illendőképén legyenek.

Dékány tisztí.

A. Innep, — vasárnap este a templomot ki separtessék, pókhálótól, gatzul megtisztítsák.

2. (Ezen sor olvashatlan.)

3. A templom kulcsát a predikátornál tartásák.

4. A templom, parochia és iskola körül ha mi hiba talál-tatik, az előljáróknak bemondják, és a mi módot azok mutatnak a dolog igazításában, elkö vessék.

5. Az urvacsorája kiszolgáltatásakor szükséges dolgokat jó idején beszerezzék, az asztalra vigyék: a dolog végződén, a mi megmaradt a predikátorhoz vigyék.

6. A templomba az emberek ülésekre gondjuk legyen.

7. A templom környéke tisztaságára is.
8. Mindennap megjelenjen a predikátornál.
9. A fizetésbeli restancziáját a predikátornak kérje, és ha tüzifa vagy egyéb a parochiához kívántatik, véghez vigye.
10. A predikátornál illendő dolgaiban szolgáljon.
11. A hol mi jövedelmet szerezhet az eklézsiának, szerezzen.
12. Az eklézsia lúdáját vásárnapokon kitegyék, és a predikátornál tartásák.

Házasságszerzés regulái.

I. Házasság szerzők nem vén asszonyok, hanem tisztességes eljárók legyenek.

II. Ezek is addig senki dolgában el ne induljanak, míg a (lelki) Tanítónak hírré nem teszik.

III. Ha valaki borital közben titkon fenytéssel vagy nagy untatással házassít: büntetessék meg. Ugy az olyan is, aki tudva alkalmatlanokat, férfit 18 esztendősnél, leányt 14 esztendősnél alább való idejűeket különböző vallásuakat, ifjuhoz vént szerez össze: jó keresztyénnek nem tartatik.

IV. Esküttetésök a házásoknak azon a napon legyen a melyen lakodalmuk.

V. Ha lehet dél előtt legyen.

VI. A házásoknak neveik a megesküvés után a szerző embereknek neveikkel az eklézsia könyvébe beirattassanak.

VII. Vásárnapokon legyen csak hirdetések a házásoknak.

VIII. A külföldi ember bizonyosság levelet hozzon magáról a predikátortól minekutána kihirdette, hogy ha szobados személy-e vagy nem, és a nélkül meg ne esküdtessék.

IX. Vásárnapokon, ünnep hetében, előtte s utánna való héten, ismét pénteken, szombaton, kézfogások, lakodalmazások ne legyenek: mert ezekkel a szent szombat megfertőztetik.

X. A mely nap kihirdettetnek, azon nap meg ne esketessenek, hanem egy egész hét, legalább ha szükség kényszerít, négy vagy öt nap muljon el a hirdetés után,

Ezen egyházi törvényeknek kell tulajdonitom azt a rendszertő pontosságot, mely mind e mai napiglan mint őseiről örökölt jó lélek áthatja az antalfai egyház tagjait. S bizonyára

a hitigazságokhoz való rendületlen tulajdonságukon kívül, ez a példás rendszeretet volt az, mely ezt a számban ugyan csekély, de az áldozatoktól vissza nem rettenő egyházat fentartotta, gyarapította, s létezésének szilárd fundamentomát örök időkre biztosította.

IV.

Az egyház megalakulásának korszaka. II. Józsefhez folyamodnak s kegyelmes választ nyernek. Templomot, iskolát, parochiális házakat építenek.

Hiába várták az antalfai reformátusok ügyüknek jobbra fordulását, míg Mária Terézia ült a trónon, a gyászruhában ülő árva eklézsiákkal egy sorsuk volt, s olyanok valának mint az pásztor nélkül való nyáj, melynek nincs őrzője; mint az árva, kinek nincsen édes anyja. Csak mikor II. József trónra lépett, s felvilágosult lelkével más irányt szabott a vallásos ügynek, reményelhettek magukra nézve jót. Mikor ez a nemes lelkű fejedelem maga elé terjesztette a vallás ügyében érvényben levő összes királyi rendeleteket, meggyőződött arról, hogy gyakran volt igaz okuk panaszra a protestánsoknak, s az állam érdeke követeli, hogy ennek vége vessék. Kiadta azért 1781. okt. 29-én ama nevezetes *türelmi rendeletét*, melyben elrendelte, hogy „az országban mindenütt megengedi a protestánsoknak vallásuk magán gyakorlatát.” — Ezen magán vallásgyakorlat azonban nem veendő oly korlátolt értelemben mint eddig, hanem úgy, hogy a hol száz prot. család találkozik, s imaház, paplak, iskola építése és az egyházi személyek ellátására megkívántató tőkét az adózó nép érezhető megterhelhetése nélkül elő tudja állítani: ily épületeket emelhet, lelkészt s tanítót hívhat, s formyszerű rende, isteni tiszteletet tarthat, csakhogy az ily imaházak nehogy formális templomok legyenek, torony, harang és utczai bejárás nélkül éptendők. . . .“

Mihelyt kihirdették II. József ezen rendeletét a hazában: nagy öröm és reménység hatotta át a százados üldözés alatt árvaságra jutott református egyházakat, mert a királyi szó biztosította őket, hogy vallásukat hitelveik szerint ezután szabadon gyakorolhatják. Hozzá is láttak gyorsan az egyházalapítás munkájához. A szentantalfaiak is felterjesztették kérvényüket még

1782. év elején a fejedelemhez, melyben valószínűen templomuk felépíthetéseért esedeztek, de ezen folyamodványuk ma már nincs meg, később azonban hivatkoznak rá, — s bizonyítja ezt a kerületére hiven űrködő Torkos Jakab püspöknek levele is: „Istentől kegyelmet és békességet kívánok kegyelmeknek! Kegyelmetek becsületes embereinek, — a melyeket még most írásba tenni nem szinte bátorságos, — szóval megmondottam: legyen kegyelmek jó reménység alatt csendes várakozásban az alatt is, hogy ily isteni dolgokban resteknek, vagy aluszékonyoknak senkitől ne ítélthessék kegyelmek mit cselekedjenek, szóval megmondottam. Az Uristen vigasztaljon meg bennünket mindnyájunkat kívánom. Kegyelmeteknek jóakaró kész szolgálja Torkos Jakab superintendens.“ A dunántúli püspök ezen levele Adás Tevely-en kelt 1782. márcz. 17-én, s ebből azt kell következtetnünk, hogy mihelyt felsütött a vallásra a türelem napja, az antalfiaiak már kora hajnalon a kérvényezőkhöz sorába állottak.

Mint említve volt, úgy ezen kérvényüknek, mint az erre hozott végzéseknél nyoma veszett. De valószínű, hogy lélekszámának csekélysége, a mindössze 57 családot vagy házaspárt alkotó egyház népességi számaránya volt az, mely miatt kedvező választ nem nyerhettek. — Azért 1783 augusztus 13-án a tagyoni, akali, alsó és felső dörgicsei, jakaŕfai reformátusok számbavételével s ezekre való hivatkozással is esedeznek a felség előtt, hogy lelkészt, tanítót hívhassanak, s templomot építhessenek. Felemlítik, hogy ugyancsak 57 családból állanak, de a szomszéd helységeiben lakó reformátusok ezt a számot 91-re emelik, kik hozzájuk óhajtanak csatlakozni, jóllehet vallásgyakorlatuk idejében még kevesebben voltak, mégis lelkészt, tanítót tartottak a Török időtől fogva. — Mivel 1769-ben templomuk elvesztésével parochiális házaikat, földjeiket, réteiket, szőlőiket is elvesztették most mindezeket, a templom kivételével törvényes uton követelik vissza. A templom felépítésére elegendő erőt éreznek magukban, kérik azért a szokott vizsgálat elrendelését, s alázatos esedezésük kegyes meghallgatását.

A szokott vizsgálat abból állott, hogy a vármegyének fe-

lelnie kellett a helytartó tanács kérdő pontjaira: Hány család van ott a kérvényező felekezetből? Mennyi pénzük van s mi csoda alapból? Ebből mennyi a készpénz, vagy termény? Nincsenek-e adóval hátralékban? Mit fizet mindenki papnak, vagy tanítónak? stb. De ez ugylátszik csak általános szabály volt, s bár rendkívülinek látszik is, hogy valamelyikkel a folyamodó egyházak ügyeibe avatkozással meghiusithassa ügyükelőre haladását, de II. József maga intézte számtalan esetben a kérvényezők dolgát, s az akadékoskodó helytartó tanácsot nem egyszer rendre utasította, s így meglehetősen gyorsasággal sor került a kérvényekre.

Az antalfaiak folyamodására 8605. szám alatt a helytartó tanács következő rendeletet küldte Zalavármegyéhez: mivel ezen vármegyében levő Szentantalfa nevű kuriális helységnek helvét hitvalláson levő nemes és nem nemes lakosai mind eddig azért nem nyerhették meg vallásuk szabad gyakorlását, mert abban a családok száma akadályt képezett; mivel pedig most a szomszéd helységeknek hozzájuk csatolásával a kívánt számot betöltenék, s ezért predikátor és iskolamester bevitelért könyörögnek: másolatban csatolt kérvényüket a helytartó tanács oly kegyelmes királyi parancsolattal közli Zalavármegyével, hogy a szabály szerint való vizsgálatot egy kath. pap jelenlétében vigye véghez és azt fölküldeni el ne mulassza. Kelt a mi magyar királyi helytartó tanácsunkban Pozsonyban 1783. szept. 9. Nitzky Kristóf, Skerletz Ferencz, Prezekker Mihály. Felolvastatván, kiadatott boldogfai Farkas János felesküdt rendes jegyző által."

Ugy látszik, hogy az antalfaiak valami uton II. József elé vitték ügyüket, vagy kihalgatáson, vagy valami kegyelt közbenjárójuk által, mert csakhamar az előbbközlött rendelet után a helytartó tanács ismét leirt 9572. szám alatt a vármegyére ekképpen: „A közelebb elmúlt szeptember hónap 9. napján kelt s innen leküldött kegyelmes királyi rendelet után, a Felsőcsászárság és apostoli király, a szentantalfai s más ezen nemes Zala vármegyében levő szomszéd helységek lakosai kérvényének közlése mellett, a melyben vallásuk gyakorolhatásának megnyeré-

seért esedeznek, azon leíratot volt kegyelmes kiadni : hogy a folyamodók kérésének vallásuk magán gyakorlatát illetőleg elég tétessék, ha szintén az ott lakó családok a meghatározott számot, néhány hijjával el nem érnék is. Mely kegyelmes királyi engedelmet Zalavármegyének tunomásul, s a megnevezett lakosoknak utbaigazításul parancsolva kiadtuk 1783. évi október havának 2-dik napján Pozsonyban tartott magyar királyi helytartó tanácsban. Balassa Ferencz, Skerletz Ferencz, Prezekker Mihály. Elolvastatván kiadatott, boldogfai Farkas János felesküdt rendes jegyző által.

Zalavármegye nevezett ugyan ki egy küldöttséget Antalfára, de ez nem jelenhetett meg, azért megsüregetik a vármegyén a vizsgálatot. Ezen kérvényük elmondja és megvilágosítja a már befejezéséhez közelgő ügyet, mely a következő :

„Tekintetes Nemes Vármegye! Alább irtak minnek utánna a közelebb múlt novemberi gyűlés alatt oly kegyes rendelkezést vettük volna a Tekintetes Nemes Vármegyének, hogy vallásuk gyakorlásának Szentantalfán leendő megengedése végett könyörgő népnek száma ujjabban megvizsgáltassék; rendeltetett vala ugyan az iránt határidő folyó deczembernek 2-ik napjára, a mint a kinevezett urak közül hárman meg is jelentek, de kiküldött főszolgabíró Hertelendy urnak asszony anyja halált hozó nyavalyája, sőt mint mondatik halála miatt meg nem jelenhetésével, sem helyében kért Stosz Pál bíró uram, sem esperes úr meg nem jelenvén s ekképen a vizsgálat elmaradván, minthogy ily formán a dolog meghátráltatott, könyörögnek tovább vizsgálat nélkül való kegyes engedelemért következő okokból, mivel

1-ször. Jóllehet azon múlt gyűlésen kihirdetett s szeptembernek 9. napján kelt kegyelmes rendelet azt tartja vala, hogy ujjabb vizsgálat legyen, de ezen rendelés az utóbbi októbernek 2-dik napján kelt s hasonlóképen kihirdetett kegyelmes rendelés által megmásíttatván s az parancsoltatván, hogy a vallás-gyakorlat nekik megengedtessek, ha szintén a számnak fogyat-

kozása lenne is, anynyival is inkább tehát nem szükséges az újabb vizsgálat, mivel

2-szor maguk is a felséges királyi szék előtt megvallották, hogy nincsenek teljes számmal, honnét

3-szor azon utóbbi kegyelmes rendelkezésnek ereje fent maradván azért is segédkezni minden további vizsgálat nélkül kelletik, minthogy a mondott mostani esettel is hátráltattatván, ily formán a kegyelmes rendelkezéseknek célja akadályoztatik, holott

4-szer az ilyes vallásbeli dolgoknak serényen leendő előmozdítása több királyi kegyelmes parancsolatok által szorgoltatik, s könnyen hihető, ha talán újabb folyamodás leendő a felséges királyi székhöz, kedvetlenséget fog okozni. Szentantalfai helvét hitvalláson levők. Sümegh, deczemb. 10. 1783."

Az ezen napon Sümeghen tartott megyegyűlés vizsgálat tartás céljából kiküldötte katolikus részről Hertelendy Imre főbíró, akadályozása esetén Stoss Pál szolgabíró, és Dóczy Ignác táblabíró, s a kath. esperest; a reformátusok részéről Domokos Ferencz és Mórocz Sámuel táblabírokat, kik deczember 17-én Szentantalfára kiszálltak, s eljárásukról a következő jelentést tették:

Alább irtak ezen levelünkben hitelesen mondjuk, hogy minekutánna a szentantalfai helvét hitvalláson levőknek vallásuk gyakorlásának engedelmé végett beadott alázatos kérvényükre kegyelmesen kibocsáttatván, még a múlt 1782-dik esztendőnek első napján a megvizsgálást a kegyelmes rendelkezés szerint végbevittük volna és azt ezen Tekintetes nemes Zala-vármegyének alázatosan bemutattuk, innét pedig a megvizsgálás a Felséges királyi magyar helytartó tanácsához alázatosan felküldtén, azon kegyelmes felelet jött volna, hogy mivel az ottan lakozók csak 55 familiát tennének, az 6 kérdésöknek elég nem tétethetnék; azután pedig ugyanazon kérvényezők a Felséges királyi trónhoz folyamodván elsőben és ugyan szeptembernek 9. napján ezen folyó esztendőben 8605. szám alatt azon kegyelmes parancsolat adatott volna, hogy a rendszerint való

megvizsgálás menjen végben, azután pedig ezen kegyes királyi parancsolatnak további betöltésére ezen 1783. esztendőben esett 2-dik októberben 9572. szám alatt az parancsoltatott volna, hogy a folyamodók könyörgésének ami az 6 vallásuknak különös gyakorlását illeti elég tétessék, ha mindjárt a rendelt számuk a familiáknak valami kevés hijjával voluának is. Ugyanezen kegyelmes rendelés szerint az itt az első szám alatt feljegyzett végzésből kiküldettünk, mindazon által a sokszor említett 1783-dik esztendőnek 2-dik decemberébe rendelt terminuson minduyájan személyünk szerint meg nem jelenhettünk volna, bizonyos ok miatt, történt hogy midőn ezen kérvényezők ujonnan az itten a 2-dik szám alatt feljegyzett kérésökben könyörögtek volna, ismét kiküldettünk; az alább megirt napon azért és esztendőben azon szentantalfai helységbe kimenvén, e következőket tapasztaltuk, ugymint:

1. Mivelhogy már a feljebb említett 1782-dik esztendőnek november hava 1-ső napján véghez vitt megvizsgálásunk és összeírásunkban mindazt, hogy azon szentantalfai helységben 55 familiák találtassanak, mind azt hogy az építésre való summa, mely rész szerint már meg volt, részszerint ígertetett 578 forintokra mégyen, mind pedig azt is, hogy 8 öl hosszúságu és 4 öl szélességű templomot építeni kívánnak, már tapasztaltuk, és alázatosan be is jelentettük, azért ezeknek és ehhez hasonlóknak, melyeket már előbb jelentettünk további megvizsgálásukat félre tévén, midőn a megvizsgáláskor jelentetett volna, hogy még némelyek legyenek, kik részszerint azon időtől fogva azon szentantalfai helységben házat építettek, rész szerint az előbbi összeírásból kimaradtak, ezeket azért és az ilyeneket elibőnk hivatván, az itten 3-dik szám alatt feljegyzett összeírásunk szerint azoknak száma kik is mind helységbeliek 19-re megyen.

2. Ugyanezen 3-dik szám alatt levő összeírásunkban feljegyeztük a kegyelmes rendelés szerint való engedelem szerint magokat összekapcsolni kívánó külső helységbelieket is, ugymint tagyoni, jakabfai, felső és alsó dörgicsei, akali és nemes vigándinkakat kik is 23 familiát tettek és így az előbbi össze-

írásban feljegyzettekkel összetudván a folyamodók tesznek 97 familiákat.

3. Ugyanazon összeírásból kitetszik, mit és mennyit ígértek legyen ezen ujabban felirtak mind a templom építésére, mind pedig a predikátor és mester tartására, ugyanabból meg-tetszik, hogy

4. Mivel előbbi predikátor és mesteri ház (a mostani templom északi és déli udvarán voltak) mind eddig jó állapotban vagynak, a mi hozzávetőleges számlálásunk szerint a többi építésekre nem megy 255 forint 2 dénárnál több, azért a megígért pénz fölösleg is elég legyen, aunnyival is inkább hogy

5. Azonkívül hogy a helységbeliek a mi előbbi előterjesztésünk szerint minden szükséges dolgokat kiszolgáltattak és a kézi s szekéri munkát magukra vállalták, a külső külön-külön-féle helyekben lakozó közbirtokosok is, a mint az ő kötelező levelük, melyek itt 5 és 6 szám alatt felvannak jegyezve, nem megvető, de 378 frt 40 pénzre menő summát ígérték; végtére

6. Minthogy olyanok is, kik adózás alatt volnának, ígéreteket tettek volna, hogy ne látassék mintha maguk szüksége, vagyis szükségletével cselekedték volna, azoknak adózó könyvecskéiket megvizsgáltuk, melyekből is kitetszett, hogy e legközelebb múlt hadi esztendőre a porezió vagyis hazai pénztárba, nevezett helységben lakozó helvét hitvalláson levő adózó folyamodók semmivel sem tartoznak.

Azért is a feljebb írt mód szerint általunk végben vitt összeírás és megvizsgálás iránt adjuk ezen alázatos jelentő és bizouyságtévő levelünket. Szentantalfán, december 18-án, 1783. Hcrtelendy Imre főbíró, Balla Ferencz esperes, tördemiczi plébánus, Domokos Ferencz, Dóczy Ignác, Mórocza Sámuel táblabírák.

Emlékezet okáért a templom építésre, lelkész tanító tartásra tett ajánlásokból hadd álljon itt egynehány név: nemes Somody László 50 frt. nemes Somody Pál 40 frt. Bereczk György 20 frt. Isó János 20 frt. Bereczk János 15 frt. Sebők István 10 frt. Gyenes János, Nagy Ferencz, Kenessey István,

10—10 frt. Pálffy Mihály, Somody István, Somody Ferencz Somody Gergely 8—8 frt. Somody István 6 frt. Pálffy János, Kenessey János, Sándor István, Fekete László, Fekete István, Somody István 5—5 frt. Fekete János, Kun Mihály, Molnár István, Kenessey Sámuel, Gyeiiss Ádám, Bodor Ferencz 4—4 frt. Szilvási Katalin Antal János házastársa, Kozma Zsuzsánna, Antal Gergely házastársa, idősb Pálffy János 3—3 frt. Kun János, Kun Mihály, Pálffy Mihály, Sebestyén Péter 2—2 frt. Tekintetes Domokos Lajos földes uraságom megbízásából és annak nevével templom építésre ajánlok antalfai uraiméknak 12 körmöczi aranyokat és az építéshez megkívántató fabeli anyagokat, a minéműek a vigándi erdőben találtnak nemes Kaszás Ferencz vigándi tisztartó. Magam nevével ajánlok ugymint Kaszás Ferencz 16 frtot és 4 pozsonyi mérő buzát; nemes Csekő János Vigándról ajánlott 6 frtot és egy pozs. mérő buzát, nemes Sebestyén János Felső-Dörgicséről 4 frtot.

A várva várt királyi kegyelmes engedély ezután csakhamar megérkezett s Zalavármegye 1784. január 28-án tartott közgyűléséből tudatta, hogy a helytató tanács, — jöllehet csak 97-re megy a családok száma, a vallásgyakorlatot megengedi. Az örvendetes hirt tudatták a veszprémi egyházmegyével, melynek 1784. febr. 11. 12. napjain Vámoson Somogyi István esperes által tartott gyűlése „a királyi türelmi parancs erejével felszabadult antalfai árva eklézsiába a felső (ma külső) somogyi traktusból Tiszteletes Galamb József uramnak bejövételét megengedte“ (Jkönyv 2) tanítóul pedig Jordán Almási Istvánt rendelte. A következő évben 1785-ben felépítette templomát, torony nélkül arra a helyre, hol most van, s 1841-ben — mint az egyházlátogatási jegyzőkönyv mondja — „a templom a toronynyal együtt igen szép izléssel felépítettett.“ A parokiális házakat 1785-ben kijavították és ezek álltak még majdnem egy századon keresztül, melyről valamint az egyház ujabbkori történetéről, mint a jelen rajzáról a záradékban emlékezem meg.

Közlöm itt még Zalavármegyének a harangok használatáról való határozatát, mert ez dicsőségére válik az előbb még

elfoglalt, de II. József uralkodása alatt felvilágosodott vármegyénck.

„Minémü kegyelmes rendelések a mostan folyó 1786. esztendőbeli augusztus hónapnak 24. napján ezen Tekintetes Nemes Zalavármegyéhez érkeztenek, ekképen kinek-kinek tudtára hirdettetnek u. m.

Helyes elintézésére a már gyakortább előfordult kérdésnek, hogyan és mennyire engedtessek meg a nem katolikuskoknak a harangokkal való élés, akár különösen a magok részére, akár összeségesen a katolikusokkal, és megelőzésére mindazon viszálykodásoknak, melyek az iránt eredhetnek, további folyamodásoknak eltávoztatására legfőbb helyen végeztetett.

1. Hogy minden protestánsok mind ágostai, mind helvét hitvalláson levők ennek utána is az eddig háborgatás nélkül való haszonvételében a harangozásnak, vagy haranglábának az ilyes helyeken maradjanak; megszerzésében az új harangoknak helyre hozásában a tornyoknak, vagy haranglábaknak az ilyes az tartassék meg, a mi e helyre hozások iránt más felé azon vallásnak gyakorlásához szükséges épületnek mult 1785. esztendőben rendeltetett.

2. Valahol a protestánsok katolikusokkal közönséges haszonvételében a harangoknak harangozásokban voltak, abban tovább is meghagyattatnak, egyedül az egyenességnek hasznához képest, épen tartására vagy helyre hozására a toronynak a vagy haranglábának egyenlő mérték vagyis proportio szerint segítségével lenni tartoznak.

3. A hol a közönséges haszonvételébül a harangoknak még a türelmi parancsolat előtt kivétettek és tehetségük vagy on általuk megszerzésére vagy épen tartására a harangoknak, tett költséget emberi biznysággal vagy másképen megbizonyítani, azoknak közönséges haszonvételébe vissza kell helyoztetni, vagy nekik a tett segítséget meg kell javítani.

4. A hol a protestánsoknak vallásuk magános gyakorlására nézve vagy különben is harangjaik a magok részére vagy összeségesen a katolikusokkal egyben nem voltak, oda uta-

síttatnak, hogy a katholika közönséggel köz hasznóvétele iránt a harangoknak megegyezzenek, mely esetben mostan azért a harangoknak egyenlő mértéke szerint megfizetni, úgy helyre hozására és épen tartására a torounak és haranglábnak hasonló egyenlőség szerint segítséggel lenni tartoznak; ugyanaz értetődik harangjaik iránt a más vallásuaknak követőire és a kik talán azon helyben találtnak.

5. A hol ezen egyességet a katolikusokkal vagy más közönségekkel tetszésük szerint mind a két félnek meg nem tehetnék: megengedtetik nekik, hogy maguk részére tulajdon harangokat szerezzenek.

6. Az alatt is dob, vagy más valamely jelre összejöhettek. Mely felsőleges rendelés ezen Tekintetes Nemes vármegye kebelében található, minden különböző valláson levő embereknek valaminthogy értésükre adatik, úgy annak mentül hathatóbb megtartására minden vigyázás fog lenni. Sümegh, 1786, szept. 11. Hertelendy Imre főbíró.

V.

Lelkészek és tanítók az antalfai egyházban.

Itt mindennek előtt egy hagyományt kell megvitatnom, mely annyira köztudattá vált, hogy az 1757. éven kezdődő szentantalfai anyakönyv már mint történeti tényt akarta megörökíteni, s a lelkészek névsorát 1659. évtől folytonosan levette s a régi idők fényénél ohajtott fennállásához erőt meríteni. Im az említett évből való kegyes feljegyzés: „A szentantalfai szent eklézsiának lelki tanítói eleitől fogva kik voltak, nevek szerint így következnek: Anno 1659. esztendőben Vépi János, meddig szolgált, ki nem tanulhatjuk. 1646-ban Szarka Györgynél levő testamentum levélből kitetszik az antalfai predikátor, de a nevét a régiség megemésztette, bizonyosan ki nem tanulhatjuk. 1703, antalfai lelki tanító Perlaki János, hány esztendeig szolgált? ki nem tanulhatjuk. 1711 esztendőben a ~~lelkitanító volt Szentpéteri János~~, meddig szolgált? ki nem tanulhatjuk. 1718 esztendőben lelki tanítója volt Debre-

czeni András, 1721. esztendőben lelki tanítója volt *Kenessey Ferencz*, 1724. *Rádóczy Péter* ur szolgált 30 esztendeig 1755. lelki tanítója volt *Körmendy Sámuel*, két esztendeig 1757. lelki tanítója volt *Tolnay Péter*. Jegyzet. *Rádóczy Péter* uram két izben szolgált, első letétele után ő kegyelmének volt antalfai tanító *Berhiday Péter*.“ Ezt a névsort 1821. évben az antalfai egyház akkori lelkésze *Daday Oláh János* csekély változtatással feljegyezte a 2-dik számú anyakönyvbe, de hogy alaptalanul, mindjárt látni fogjuk.

Kétségtelen, hogy az 1646. évben kelt végrendeleteken szó van az antalfai egyház lelkitanítójáról, de nevét nem tudjuk; egy 1659. évi zálog levélen már olvastuk annak iratásán jelen levő hecsületes személyek között a helység lelkitanítójának *Vépi Jánosnak* nevét, ez tehát okirattal igazolható történeti tény és azt bizonyítja hogy Szentantalfa anyaegyház volt akkor. De meddig? a következő században eszközölt tanuvallo-másokból kétségtelen, hogy a Török és Kurucz háboruk ideje alatt elnéptelenedett a helység és csak három ház volt Antalfán, sőt egy tanú állította, hogy a XVIII. század elején az puszta volt. Azok a lelkészek tehát, akiket az anyakönyvi bejegyzés *Perlaki Jánostól*, *Rádóczy Péterig* felsorol, kikkel a folytonos anyaegyházi jelleget akarja bizonyítani, nem Antalfán, helyben lakó lelkészek voltak, hanem lelkészei voltak az antalfai reformátusoknak úgy és annyiban, hogy akkor a szomszéd csicsói anyaegyházhoz tartoztak. Neveztek is meg a tanuk *Perlaki és Kenessey* nevű csicsói lelkészeket; *Szentpéteri Pál* csicsói lelkész az 1708. évi pápai zsinaton jelen volt, ki az itt irt Jánossal egy és ugyanazon személy, mert ekkor már Antalfán lelkész nem volt, ezt mint *Rádóczy Péter* tanuvallo-másában igazolja: „minthogy ezen tanu még ifju legény korában Csicsóban ide egy fertály órányira levő helységben két esztendeig volt predikátor, és ott is házasodott meg; *Henyében* pedig, a honnan vitetett *Almásra* a *Vértés* alá, *Almásról* pedig ide (Antalfára) egy esztendeig predikátorokodott, azért tapasztalatából tudja és vallja, hogy akkor Szentantalfa puszta lévén a

kálvinista vallásnak nyilvános gyakorlata nem is lehetett, hanem ezen tanu (Rádóczy Péter) ez előtt 30 esztendővel ide hozattatván, kezdette a legelső nyilvános vallásgyakorlatot.“ Az első kérdésre adott feleletében is azt vallotta, hogy „ez előtt körülbelül 30 esztendővel hozták ide prédikátornak.“

Bizonyos tehát; hogy az 1703—29-ig antalfai lelkészekül felsoroltak Antalfán nem lakhattak, mert Rádóczy Péter maga tett róla tanubizonytságot, hogy ő kezdte a legelső nyilvános vallásgyakorlatot, s ez 1729-ben történt, tehát előtte levő antalfai lelkészekről szó sem lehet, annyival inkább, mert Antalfa pusztá vagyis elpusztult volt. Mikor lehetett ez? Egy 104 éves ember ifjú legény koráról beszéli, hogy az Antalfával szomszédos Csicsóban lelkészkedett, majd nagyobb bizonytságot óhajt adni vallomásának és felemlíti, hogy Henyében is egy évig volt predikátor, közvetlenül Almásra elmenetele előtt. Ha legalább 30 esztendősnak vesszük a 104 éves öregnek ifjú legénykori idejét, csicsói lelkészsége 1685—1686-ban lehetett, s már ezen időről állítja, hogy Antalfa pusztá volt. Henyei lelkészségét 1710. évvel jelezhetjük meg; 1708-ban Ujvári Sámuel volt a henyei lelkész, s mint ilyen volt jelen a pápai zsinaton, még 1709-ben is ott volt — mint másutt idézem¹⁾ — „Molnár Sámuel mutatott egy levelet. Az édes atytya vett részt Sóstóban; iratott 1709. esztendőben, Ujvári Sámuel neve alatt. Valószínű tehát, hogy 1710-ben volt Rádóczy Péter henyei lelkész, mint ezt ezen egyház történetében is feljegyezve találjuk. A köveskállai egyház története, s 1752. évi lelkészének levele Rádóczy Péterről úgy emlékezik, mint a ki két-három évig (1712—1709. között) ott lelkészkedett. Ugy de 1708-ban Csopaki József volt jelen mint köveskállai lelkész a pápai zsinaton, s így 1711. 1712. évben nem lehetett ott, mert 1710-ben, henyei lelkészsége után Almásra ment. Így 1708. előtt kellett Köveskállán lennie, s itt nem kettőt, de tizenkettőt is találunk életéből, melyről nem tudjuk ma, hol volt. Bizony azok

¹⁾ Protestáns Szemle. 1889. évf. Adatok a veszprémi ref. egyházmegye történetéhez.

a régi jó öregnek, mikor úgy 1760 körül összejárták az atyákkal az egyházi dolgokat, ha kérdezik, sokat tanulhattak volna az öreg Rádóczy Pétertől.

Mivel az antalfai egyház régi anyakönyve 1757. éven kezdődik, s az 1759-ben meghalt Rádóczy Péter nevét ugyanazon kéz jegyezte be, a mely az anyakönyvet kezdette, nem fogadhatjuk el annak ugyanazon kéz által 1724- évre jegyzett antalfai lelkészségének kezdetét, mert világosan vallotta 1759-ben, hogy *ez előtt 30 esztendőkkel*, s ezt nem lehet esetleg 30 évig terjedő antalfai papságával azonosítani.

Az antalfai lelkészek névsora tehát hitelesen megállapítva így lesz :

Az első lelkész neve 1646. évből ismeretlen.

2. *Vépi János* 1659

A helység elpusztult, a csicsói lelkészek szolgáltak ide.

3. *Rádóczy Péter* 1729—1755-ig; ekkor nyugalomba vonult, meghalt 104 éves korában 1759. november 1-sőjén.

4. *Körmendy Sámuel*. 1755—1756. Később 1783—1788. b.-kisszöllősi lelkész.

5. *Tolnay Péter* 1757—1764. Előbb 1753—1754. iskolaszentgyörgyi lelkész.

6. *Szászi János* 1764—1767. Pados Ferencz esperes Vámoson 1764. márcz 28-án exmittálta.

7. *Gondol Zsigmond* 1767—1768. Született 1741-ben Zalacsán, Zemplén vármegyében. Tanult Sárospatakon 6 esztendeig, innen Miskolczra ment, hol szinte 6 esztendeig tanult, majd Debreczenben 4 évi tanulása után iskolai pályáját elvégezte s 1765-ben *Szentgálra* jött akadémikus rektornak, hol 2 évet töltött, s a papi hivatalra Pados Ferencz esperes és Naszályi István által kibocsáttatott, s antalfai lelkész lett, hol csak egy évet töltött, mert a vallásüldözés miatt, mint az első részben említettem, kénytelen volt innen Szentgálra, birtokára vonulni, melyet Tóth Judith feleségéről kapott. Még 1768-ban Nagypirithre vitték lelkésznek. 1783—1796-ig felső-örsi, 1796—

1800-ig inotai lelkész volt s ez évben öregsége miatt fia Dániel javúra állomásáról lemondott, maga pedig szentgáli birtokára vonult.

1768—1784-ig a monoszlói lelkészek szolgálatával éltek, s mikor szabad vallásgyakorlatukra a legfelsőbb engedélyt megnyerték, lelkész lett:

8. *Galamb József* 1784—1789 márczius 12-ig. Született Gerjenben, Tolnavármegyében 1751-ben. Tanult Duna-Szent-Györgyön, Sárkeresztúron, Nagy-Kőrösön és Debreczenben. Két esztendeig a schweici egyetemeken is hallgatott felsőbb tudományokat. 1778-ban rendes lelkésszé lett Felső-Nyéken, hol édes apja lelkész volt Tolnavármegyében, honnan Antalfára hozták. 1789—1801-ig arúcsi, ekkor két évig hely nélküli, 1803-ban szentkirályszabadjai helyettes, 1804. lepsényi, 1805. monoszlói, 1807—1809. zánkai lelkész volt, mely évben, mint az egyházmegyei jegyzőkönyv mondja „minden mellette tett erőlködésünk ellen is kimaradt, és jöllehet az üresedésben levő eklézsiáknak általunk most is mint máskor őszintén ajánlatott, de egyik által sem fogadtatván el, most ismét újra minden vizsgáztatás nélkül maradt.” Lehet, hogy az 1807. évtől kezdve csoóri lelkész hasonnevű fiánál vonta meg magát, ki utóbb papkeszii lelkész lett s ott is halt meg.

9. *Szalay János* 1789—1791. Előbb 1762—1770. felsőörsi, 1770—1779. nemespécseyi, 1783-ig monoszlói lelkész volt.

10. *Naszályi János* 1791—1793. Született Adorjánházán 1760-ban; tanult Szentkirályszabadján, Szentgálon, Kecskeméten, majd Debreczenben 1778-tól kezdve, hol 1786-ban a poéták preceptora majd 1787—1788-ban könyvtárnok és senior volt, azután az utrechti egyetemet kereste fel, a hol a papi hivatalra felszenteltetett s hazajövént antalfai lelkész lett. 1793-ban tótvázsonyi, 1807-től várpalotai lelkész volt, hol 1825-ben halt meg.

11. *Béndek Mihály* 1793—1796. Szentkirályszabadján született. Lelkész volt 1782—1784 Monoszlón, 1784—1786

Ajkán ; 1786—1793 Henyében, 1796-tól Felső-Örsön, hol meg is halt 1797. ápr. 17.

12. *Szép Gergely* 1796—1797. Előbb 1791—1796-ig bfüredi, majd 1797—1804 litéri lelkész, hol ezen évben meghalt.

13. *Somody Péter* 1797—1817. Született Monoszlón 1761-ben ; tanult Sárospatakon, 1786-tól henyei, 1788-tól monoszlói, 1792-től várpalotai rektor volt. Lelkészkedett 1793—1797-ig Nagyvázsönyban ; 1817—1822 B.-Henyében, 1822-től Monoszlón, hol tisztes öregséget érve meghalt 1821-ben.

14. Alsó-örsi és vámosi *Gál Lajos* 1817—1821. Született Kilitiben Somogyvármegyében 1792-ben, hol atya lelkész volt ; tanult a pápai főiskolában, s iskolai pályája végződtével 1814-ben saját költségén kiment akadémiákra, nevezetesen Göttingába ; tapasztalás kedvéért megfordult Angliában, Helvéciában és Franciaországban ; hazajövéen 1816-ban lett tótvázsonyi káplán, majd 1817 antalfai lelkész. 1822 b.-kis-szöllősi, 1826. tótvázsonyi, 1833- szentgáli lelkész, hol meg is halt 1863-ban.

15. *Duday Oláh János* 1821—1828. Született Papkeszin 1793-ban, hol atya lelkész volt, tanulói pályáját a pápai főiskolában végezte s 1817-ben Szentgálra jött rektornak, s itt 4 évet töltött. Rövid ideig hajmáskéri káplán s 1821-ben antalfai lelkész volt. 1828-tól Rátóthon, 1830-tól Litéren, 1842-től Nemespécseyn lelkészkedett. 1847-ben egyházmegyei jegyzővé, majd 1860-ban a veszprémi egyházmegye esperesévé választott. Már ifju korában dolgozott a Tudományos Gyűjtemény című folyóiratba. „Köznapi Imák egy hétre“ című szép imádságai megjelentek Pap István köznapi imáinak 2-dik kiadásában. Nagy kedvelője volt a méhészet és kertészetnek, irt is „Gyümölcsfa kertészet“ című könyvet. (Komárom 1854.) Fürdő Lajos szerkesztette Papi Dolgozatok gyász esetekre című gyűjteményben megjelent néhány halotti egyházi beszéde. Meghalt 1867. szept. 10-én Nemespécseyn.

16. *Kabai Tani János* 1828—1832. Született Sárkeresztúron 1773-ban, tanult Szikszón és Debreczenben ; rektor

volt Bereg-Böszörményben; 1799-ben Pozsonyban és Bécsben időzött, 1800-ban veszprémi káplán, volt rövid ideig, s még ez évben hajmáskéri lelkész lett. 1809-ben változott Nemespécelyre s ezen állomásáról jött 1827-ben Antalfára, s innen 1833 márcz. 11. B.-Henyébe ment, hol meg is halt 1846-ban.

17. *Bodor János* 1833—1836. Szül. Takácsiban 1798-ban, tanult a pápai főiskolában. 1826-ban b.-füredi akadémikus rektor volt, 1827-ben megfordult Bécsben, 1831-ben monoszlói káplán, 1832-ben helyettes, 1833-ban antalfai rendes lelkész lett, 1836-ban Adás-Tevelyre vitték lelkésznek.

18. *Bereczky Lajos* 1836—1842. Született Rátóthon, hol atyja lelkész volt. Miután tanulását a pápai főiskolában dícséretes szorgalommal elvégezte, 1836-ban antalfai helyettes, majd 1837-ben rendes lelkész lett. 1842-ben hajmáskéri, 1843—1846 csóori lelkész volt.

19. *Sebestyén Mózes* 1842—1861. Született Szentantalfán 1791-ben; tanult a pápai főiskolában; 1817-ben Szent-Györgyvölgyére ment akadémikus rektornak. 1820-ban tót-vázsonyi káplán, 1821-ben súlyi helyettes lelkész volt, 1822-ben rendes lelkész lett Ócsón, honnan 1825-ben Nagyvázsonyba, innen 1836-ban Magyarbarnagra változott, s 1842-ben szülőföldje Antalfa választotta lelkészévé, hol tisztes öreg kort ért s 1861-ben 71 éves korában hivataláról lemondott, s utódja lett, mint az 1861. évi egyházkerületi közgyűlés jegyzőkönyvének 28. pontja tanúsítja, fia

20. *Sebestyén Gábor* 1861—1865. Most köveskállai lelkész.

21. *Laposa Dániel* 1866—1867. Utóbb vörösberényi lelkész; meghalt 1885-ben.

21. *Szentmihályi József* 1867—68. Előbb 1855-től nagyvázsonyi, most 1868-tól monoszlói lelkész.

23. *Márton Tamás* 1868—1870. A pápai főiskola nagy-névű megalapítójának Márton Istvánnak unokája; 1870. óta csóori lelkész.

24. *Segesdy Miklós* 1870—1872. Akkor a mohai egyház

választotta lelkészévé, honnan 1875-ben Balaton-Füred hívta el. 1883 óta a veszprémi egyházmegye közpénztárnoka, majd tanácsbírója s az egyházkerületen képviselője.

25. *Szabó Pál* 1872 óta. Az egyház mai rendezett állapota az ő nevéhez fűződik, melyről a jelen rajzban lesz szó.

Az antalfai egyház tanítói közül az üldözés előtti időből csak *Szilágyi Pál* nevét ismerjük 1766-ból. Később tanítók voltak :

2. *Jordán Álmási István* 1784—1788. Ekkor, mint az egyházmegyei jegyzőkönyv mondja, az emberekkel való gyakori izetlensége miatt a tanítók sorából kimaradt.

3. *Simon Pál* 1788—1793. Előbb tótvázsonyi notárius volt a jegyzőkönyv szavai szerint; Antalfáról B.-Kis-Szöllőkre rendelte az egyházmegye, hol 1811-ig volt rektor.

4. *Tokos Sámuel* 1793—1797. B.-Henyében 1775-ben, majd Köves-Kállán volt 1—2 évig tanító. Antalfáról Zánkára rendelte az egyházmegye s itt volt 1803-ig.

5. *Rák Péter* 1796—1802. Innen Nagyvázsonyba került s ott volt 1811-ig.

6. *Szalay József* 1802—1805. Ekkor Hajmáskérre változott s ott volt 1813-ig.

7. *Csepely Mózes* 1805—1813.

8. *Nagy András* 1813. Született Ekelén Komárommegyében 1778-ban, tanult Debreczenben, s onnan 1802-ben Rétfaluba ment tanítónak, 1811. henyei, 1814. tótvázsonyi, 1816. vilonyai, 1824. mohai tanító volt.

9. *Markos József* 1814—1820. Született Balatonfőkajáron 1754-ben, tanulását Szentkirályszabadján kezdte és Debreczenben végezte. 1775-ben lett b.-henyei rektorrá, s ott szolgált 8 esztendeig; 1783-ban Szentkirályszabadjára, 1787-ben Vámosra hozták s itt miután dicséretes buzgósággal 15 esztendeig szolgált, rektori hivataláról 1802-ben lemondott és 9 évig Monoszlón lakott csendességben; 1811-ben nagyvázsonyi, 1814-ben antalfai tanító volt.

10. *Csepregi Sámuel* 1820—22. Született Alsó-Örsön

1784-ben; tanult a syntaxisig hazájában, folytatta a pápai főiskolában ezután 5 évig, honnan 1809-ben Kőröshegyre ment tanítónak, 4 évi hivataloskodása után Gyönkre vitték a magyar és német iskola tanítására, s itt is 4 évet töltött; 1817—1820-ig Lápfn volt tanító és jegyző, ekkor betegsége miatt hivataláról lemondott s szülőföldjére vonult, honnan Antalfára került tanítónak. 1822—1833. köveskállai, 1833—1836. vöröserényi tanító volt, hol meg is halt.

11. *Jámbor József* 1822—1825. Született Mezőszentgyörgyön, 1767-ben; tanult Sárospatakon; 1789-től inotai, 1792. csócri, 1793—97-ig vilonyai, 1797-től 14 évig papkeszii, 1801—1810 iszkaszentgyörgyi, 1810—1817 rátóthi, 1817—1822 magyarbarnagi, 1826—1829. zánkai; 1829—1833. öcsi 1836 dörögdi tanító volt.

12. *Tóth Márton*. 1825.

13. *Kemény István* 1826. Udvariba változott.

14. *Szücs Abel* 1827—1829. Theologus diák korában 1825-ben jött Veszprémbe tanítónak. 1826-ban B.-Udvariban volt, 1829-ben Felső-Örsre ment, onnan Alsó-Örsre, majd hivataláról lemondott, s tisztes öregkort érve halt meg 1894-ben.

15. *Nagy András* 1829—1831. ugyanaz, aki már 1813. ban antalfai tanító volt. Mohúról Felső-Örsre s onnan ismét Antalfára jött, innen Öcsre, 1839-ben Dörögdre vitték.

16. *Horváth Dániel* 1831—1834. Öcsről hozták.

17. *Szabó Dániel* 1834—1836. Született Únyon, Esztergom vármegyében 1802-ben, tanult Révkomáromban és Pápán, 1822-ben lett öcsi tanító, 1824 dörögdi, 1826 barnagi, 1832-ben zánkai, 1837 után vászolyi tanító volt.

18. *Varga Sándor* 1836—1838. Született Vörösmarton, Baranya vármegyében 1771-ben, tanult Kecskeméten és Pápán. 1796-ban Padragra ment tanítónak, innen 1802 Barnagra, 1805 Várpalotára, 1815 Arácsra, 1817 Hajmáskérre, 1833 Dörögdre vitték.

19. *Turcsi Mihály* 1838—1842. Született Kolozs-Némán 1811-ben, tanult a pápai főiskolában, 1833-ban B-fürdőre jött

segédtanítónak, 1834—1838 zánkai, 1842—1845 nagyvázsonyi, 1845—1848 csóóri, 1848—1853 b.-kisszőllősi, 1853—1857 zánkai tanító volt.

20. *Dankó János* 1842—1844.

21. *Nagy József* 1844—1858. Született Csepelen, Somogyvármegyében 1792-ben, tanult Debreczenben és Pápán. Segéd-tanító volt Veszprémben 1811—1813, 1814 nagyvázsonyi tanító volt, ekkor 3 évig Szentgálon volt segédtanító, majd állomásáról lemondott, de 1836-ban folyamodott a contistoriumhoz és ez Magyar-Barnagra rendelte, s onnan hozták Antalfára 4).

22. *Kemény Lajos* 1850—1857. Született Perőcsényben, Hont vármegyében, előbb Losonczon, azután Pápán tanult és négy éves diák korában 1839 jött Szentgálra kisebb tanítónak, 1843-ban udvari, 1846. b.-henyei tanító volt. Most arácsi tanító.

23. *Felnagy Gerő* 1857—1859. Innen Fehérvár-Csurgóra vitték, hol 1860—1861 évben tanított, azután 1863-ig zánkai, majd sólyi tanító.

24. *Ujhelyi József* 1859—1871. Innen Várpalotára vitték, most mohai jeles tanító.

25. *Péczely Mihály* 1871—1877. Most papkeszi-i jeles tanító és a veszprémi egyházmegyei tanítógyámolda pénztárnoka.

26. *Soós Lajos* 1877—1891.

27. *Bartos Lajos* helyettes tanító volt 1892—1893-ban

28. *Soós Lajos* két évi kutyánszegi tanítósága után ismét visszajött Antalfára és szolgál a néki adatott talentumok szerint dicséretes buzgósággal.

VI.

Jelenrajz és zárszó.

Azon küzdelemteljes mult után, melyet a szentantalfai reform. egyház története felmutat, nem lesz minden tanulság nélkül való a mai rendezett és virágzóknak mondható viszonyok

4) Az antalfai egyház iskolai jegyzőkönyve szerint 1848—1849 évben Barcza Benő volt a tanító. Más adatunk nincs róla.

elősorolása. Alig van egyház a veszprémi egyházmegyében, mely annyi viszontagságon keresztül, megedzve mintegy a szakadatlan küzdelemben, oly rendezett állapotot fel tudna mutatni, mint ez, — s nincs egy sem, mely ezen a téren előtte állana. Nem azt akarom evvel mondani, mintha egyházi hivatalnokainak a legjobb javadalmazást szolgáltatná, vagy annyi birtoka volna, hogy annak jövődelme teljesen biztosítaná kiadásait, hanem csak azt, hogy a régiek itt mind elmúltak, és mindenek megújultak, mégis van az egyháznak tekintélyes magán vagyona, mely létfontartását szükösen biztosítsa. S mikor ezt jóleső örömmel jegyzem fel, elősorolom az egyház újabb időbeli beruházásait és építkezéseit.

Azon a fuuduson, a hol most — mintegy kertben — egyedül a templom áll, volt régen a lelkész és tanítói lakás és az iskola, mely utóbbi, mint a jegyzőkönyv mondja „1836- évben nemes Szűcs István gondnoksága alatt új iskola építtetik a templom udvarba, az utca felső részre szalmás tetőre,“ s ugy ezt a századunkban emelt épületet, valamint a templomtól északra feküdt lelkész-lakást teljesen lerombolták, és a mai kor kívánalmainak minden tekintetben megfelelő építettek és vettek, s csudálni lehet, hogy ez a maroknyi nép hogyan tudott így külsőképen megépítkezni? Pedig mindig voltak nagy összegű kiadásai. 1827-ben elhasadt azon régi harangjuk, melyen ezen szavak voltak öntve: „Me fecit Balthazár Herold Wiennae 1673.“ a melyet valószínűen Csicsóból hoztak magukkal, s e helyett vettek 1827-ben Pesten Eberhard Henriktől 217 és $\frac{1}{2}$ fontos (108 klgr. 75 dkgr.) harangot 408 forint 54 krért, melyhez 1856-ban egy nagyobbbat öntettek Veszprémben, ennek súlya 358 klgr. és 50 dkgr. s fizettek érte 760 frtot. Az 1827 ben szerzett harang ismét elhasadt, s helyette 1879-ben öntették Veszprémben a kisebbik, mintegy két méter mázsa súlyu harangot 260 frt ráfizetéssel. Ezeken kívül időrendben a következő építkezéseket eszközölték.

1837-ben fasindelyre vették a templom tetejét, az előbbi nád helyett nemes Pálfi Pál gondnokságában, az épületfát,

sindelyt messze földről Révkomáromból ingyen szállították az egyház tagjai; s már 1841-ben nemes Szücs István építettő gondnoksága alatt a templom mennyezetét a falakhoz belől izlésesen épített körívekre beboltolják, s a templom déli oldalához, egy avval rész arányos magasságu tornyot épitenck kétezer forintot meghaladó kiadással.

Mindezen építkezéseket saját erejükből, a vallásos buzgóság nyújtotta áldozatkészség s az egyházi javak jövődelmével való takarékos gazdálkodással teljesíthették, s hogy egyházuknak biztos alapot vethessenek, az erélyes és buzgó Somody Mihály gondnok kezdeményezése és vezetése alatt beültetik az egyháznak a faluhoz közel fekvő szántóföldjét szőlővel, a mellette levő s a lelkész által hasznélvezettel együtt (kit e helyett egy mással kárpótoltak) s ebből azután mint bőforrásból hatalmasan csergedezett az egyház jövődelme. Mondanom is felesleges talán, hogy a szőlőt házilag kezelték s egyházi közmunkával művelték meg. Szükség volt ekkor egy pinczére, melyet 800 frt költséggel építettek fel.

Mihelyt az ujonnan ültetett szőlő a régebbi 24—30 hektolitert termő mellett elkezdte nyújtani az áldást: az egyház egy új, a kor igényeinek megfelelő lelkész lakás építéséhez kezdett. Hogy erre a célra alkalmas fundusa legyen a régebbi helyett, a templom udvart elhagyta, s attól mintegy 100 méternyi távolságra egy üres telket vett meg az új lelkész-lakás helyül 600 forintért 1868-ban, s azzal megkezdte az anyagok összehordását. Pedig a templomtető fasindelye, a falak, tornyok vakolata is megavult már, azért a hármás nagy munkára megválasztják építettő gondnokul Somody Mártont, kit szorgalmas buzgóságában az áldozatra kész egyháztagok egyetértő munkával gyámolítottak, 1869, 1870. évben mintegy négy ezer forint költséggel elkészült a nagy mű; a templom cserépsindelyre vétetett, s kívül alaposan megmeszeltetett, a lelkész lakás szinte cserépsindelyre, zárt folyosóra, három szobával elkészült. 1871-ben a régi lelkészlakást szétszórták, s a lelkész az ujba költözött.

De evvel még nem volt bevégezve a nagy munka, az áldozatkészség. 1874-ben a lelkeszlak közsiklás udvarán egy szivattyus kutat készítettek 250 frt kiadással, 1880-ban kifizette az egyház a pápai főiskola kormányzási jogainak megóvására, a nehéz időkben 1854-ben megajánlott évi járuléknak tőkéjét 210 forinttal, s már 1881-ben 3300 forintért egy cserepsindelyes, tágas udvaru épületet vett iskolai helyiségül s tanítói lakásul. S hogy mindent bevégezzen, 1885-ben az új lelkeszlak folyásában egy a célznak teljesen megfelelő gazdasági épületet készíttetett 400 frt. költséggel. Ennek építésekor a templom előtt állt, s néhány évig harangozó lakás és olvasó köri helyiségül használt régi tanítói lakást és iskolát lebontották s helyét diszfákkal ültették be, s az utca felől szélesen elkerítették.

Végezetre, mikor már a szükséges építkezéseket elvégezték, 1887-ben a templomot s tornyot kívül belül alapjából nagyrészen czeментtel megújították, a tetőt cserepezették, keresztelő medenczét, diszes urasztali terítéket szereztek közadakozásból. Ekkor elmondhatták, az utolsó gombig, Uram, minden készen van.

Ezen nagymérvű építkezésekhez az egyház csak egy ízben kért segítyt, s kapott 200 frtot az új lelkeszlakás felépítésekor.

Az országos phylloxera vész a szentantalfai egyházat is megfosztotta bőven termő szőlőtől, s mikor építkezéseit befejezte, alig tudott valamit félre tenni a régi jó időkből a nehéz napokra. De van az egyháznak 1400 forint tőkepénze, s mintegy 30 m. mázsa rozs és ugyanannyi árpa takarékmagtári gabonája, melynek jövődelme az egyháziak fizetése pótlására fordíttatik. Most áll még az egyház, de oly formán csak, mint a várba beszorult hadsereg, mely egy darab időre el van ugyan látva élelemmel, de kérdés, hosszú ideig tart-e még a körül zárolás? lesz-e, s mikor kimenekülés?

Az olyan egyházat, mint a szentantalfai, melyben az előljáráóság buzgósága, okos összetartása a nép józanságával párosul, nem féltjük a nehéz napokban sem. Az az egyház,

mely annyit épített, melynek minden egyes tagját vallásos lélek lelkesíti, ezután is összetartással, jó egyetértéssel munkálja világszerinti előhaladását, s a félbe maradt szép fejlődést egykor ismét új erővel folytathatja.

Az egyház presbytériuma a következő. Lelkész: Szabó Pál, tanító Soós Lajos, gondnok Rádóczy Károly (ki egyszersmind presbyter is) presbyterek: Szilvási István, Sebestyén Károly, Somody Lajos, Cseh Károly, Rádóczy Pál, Cseh Ferencz, Somody Károly.

Éljen s viruljon a szentantalfai reform. egyház az idők végéig!

